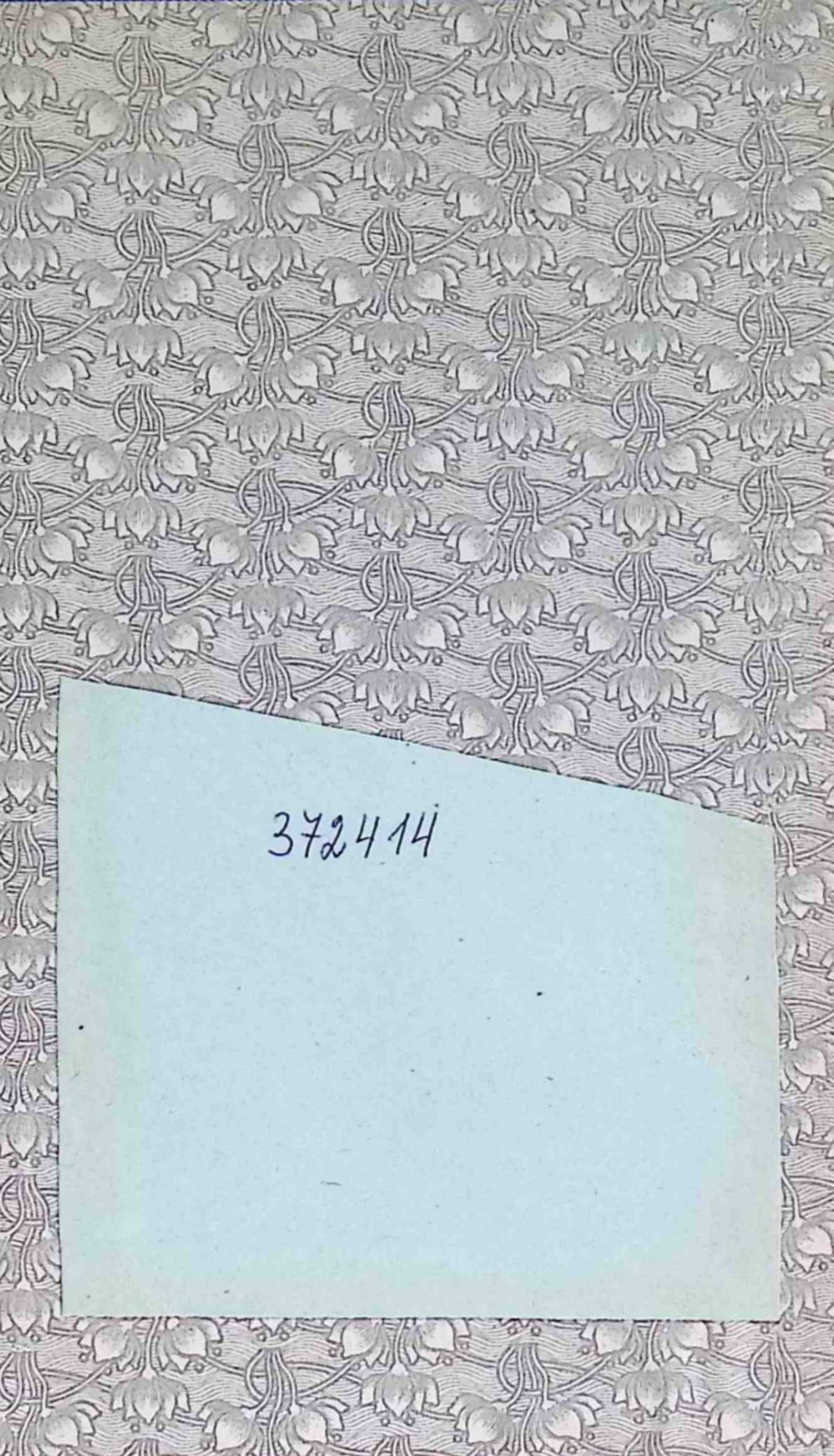

Иван Спранко

ΠΑΧΣΗΚΩ

ΖΑΡΤΗ.

372414

1245

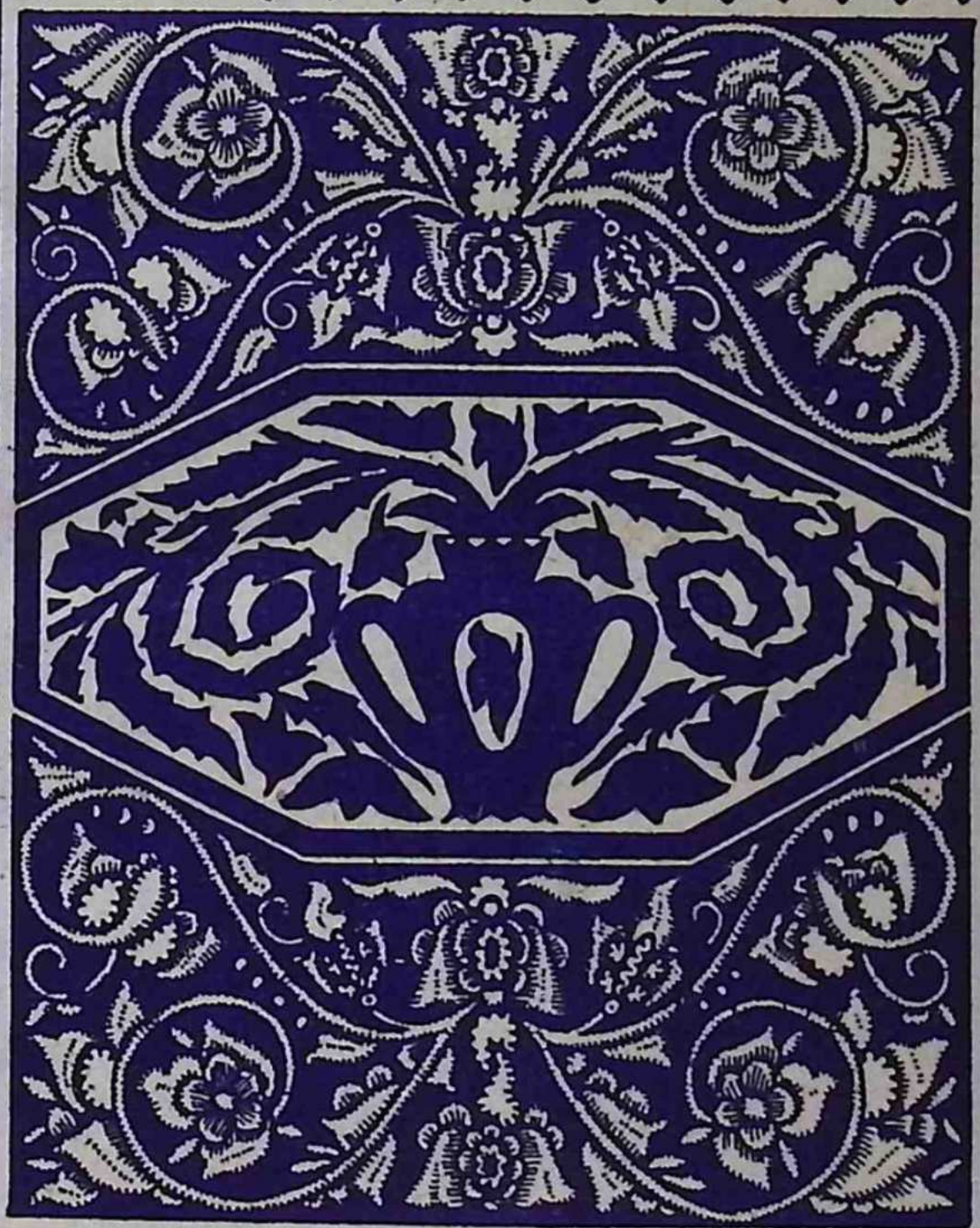

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ІВАН ФРАНКО

ПАНСЬКІ ЖАРТИ

Видання творів Івана Франка.

Українське Педагогічне Товариство у Львові приступило до нового видання вичерпаних творів Івана Франка. — Чистий-зиск призначений на удержання приватних українських шкіл під управою Українського Педагогічного Товариства.

В першу черги появляться отсі твори:

- 1) Панські жарти,
- 2) *Semper tunc*,
- 3) Зівялє листя,
- 4) Із днів журби,
- 5) *Boa constrictor*,
- 6) На дні,
- 7) Борислав сміється,
- 8) Без праці,
- 9) На лоні природи,
- 10) Великий шум,
- 11) Як Юра Шикманюк брив Черемош,
- 12) Коли ще звірі говорили,
- 13) Сім казок,
- 14) Коваль Бассім,
- 15) Абу Касимові капці,
- 16) Украдене щастя,
- 17) Сон князя Святослава,

а опісля і інші твори белетристичного та літературно-критичного змісту. Ціна кожного томика виноситиме пересічно 400 Мп.

Управа Українського Педагогічного Товариства розписує отсим передплату на вичислені 17 творів у висоті 6.000 Мп.,

котру можна складати в цілости або місячними ратами по 500 Мп., починаючи від 1. січня 1922. — В міру появи кожного твору відтягнеться передплатникам належитість за вислану книжку, не вчисляючи коштів пересилки, а решту впишеться на дальші випуски.

Вплати на передплату просимо слати на адресу: Українське Педагогічне Товариство, у Львові. Ринок 10/І, з допискою: „Твори Франка“.

ІВАН ФРАНКО.

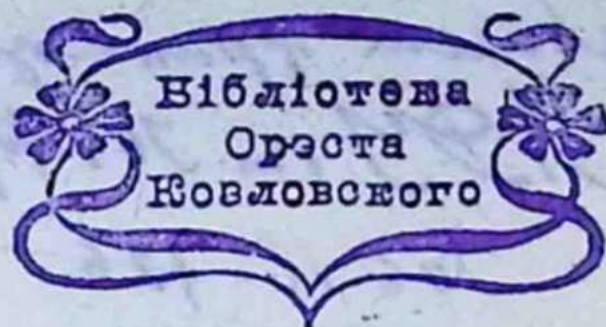
1245

ПАНСЬКІ ЖАРТИ.

ПОЕМА

З ОСТАННІХ ЧАСІВ ПАНЩИНИ.

ПЯТЕ ВИДАННЯ.

ЛЬВІВ—КИЇВ, 1922.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Всі права застережені.

Кабінет франкознавства
ЛДУ ім. Ів. Франка

Зиб. № ~~726~~

372 414

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА У ЛЬВОВІ.

ІВАН ФРАНКО

* 15. 8. 1856. † 28. 5. 1916.

Передмова автора до четвертого видання.

Поетичне оповідання „Панські жарти“ було написане в січні і лютім 1887 р., незабаром по моїм шлюбі, і вийшло друком уперше 1887 р. в окремій книжечці п. з. „З вершин і низин. Збірник поезій. Накладом автора“. Зараз по появі сеї книжечки літературна критика дуже прихильно привитала сю поему (пор. „Зоря“ 1887 р. ст. 241—2¹), що загалом досить рідко траплялося з моїми творами. Книжечка розійшлася досить скоро, і в р. 1893 я видав її другим накладом у значно збільшенім обемі (З вершин і низин. Збірник поезій Івана Франка. Друге доповнене видання. Накладом Ольги Франко. Львів 1893, ст. 468 + VI), де поема „Панські жарти“ містилася на ст. 293—391. Рівночасно з появою сеї збірки вийшла поема „Панські жарти“ окремою книжечкою як відбитка з сеї збірки, без змін у тексті. Се окреме видання, якого дру-

¹) Рецензент Г. Ц. (Григорій Цеглиньський), ставлячись взагалі дуже негативно до збірки ліричних поезій, що вхопили в склад книжечки „З вершин і низин“, вбачаючи в них лише „римовану прозу і революційну тенденцію“, в „Панських жартах“ добачив „monumentum aere perennius“. „Вони — писав д. Г. Ц. — „суть окрасою не тільки поезій Івана Франка, але української поезії взагалі. Ми не вагуємся сказати, що від Шевченка не має кращої поезії в літературі українській. Під смирним написом „Оповідання“ криється тут епічна поема першорядної краси і першорядної цінн. Поет ніби оповідає подію одного села, але се подія з життя цілого народа; його село, се лиш специфікований тип цілого народа українського; його терпіння й гуманність, се риси не одного села, а цілого народу“.

кувався досить великий, як на ті часи, наклад, розпродано, здається, вже давно, коли натовісць більша збірка не розпродана ще й досі¹⁾).

Основою мого поетичного оповідання був факт досить незвичайний у історії панщини в Галичині, записаний галицько-українським поетом Миколою Устіяновичем в увазі до його повісти „Мість Верховинця“, написаної 1849 р., де було сказано, що в давніших роках (у перших роках ХІХ в.) власник гірського села Ялинковате в стрийськiм окрузі разом із громадою велів вигнати також священника на панщину, та священник, виїхавши з волами на поле, лишив воли в ярмі біля воза чи плуга, а сам пішов пішки до Перемишля пожалуватися на дідича у свої духовної зверхности, бо у світської в Стрию не надіявся знайти для себе правної охорони. Устіянович не вмів сказати далі, як скінчилася та справа і чи знайшов український священник правну охорону у свої духовної власти, яка тоді під пануванням всесильної бюрократії мала в таких справах дуже малий вплив.

Значно пізніше, в часі радикальної агітації, здається в р. 1897, я одержав у Тернополі від адвоката і бувшого судді д. Гриневецького рукописні спомини одного польського шляхтича про одного польського пана в Галичині, що дозволив собі ще в р. 1845 на дуже доткливий жарт із українським інтелігентним селянином та з німецьким урядником. Сі спомини будуть опубліковані при нагоді з відповідним апаратом і послужать одним із багатьох доказів, що моє поетичне оповідання не так дуже фантастичне та тенденційне, як се декому здавалося.

Я присвятив се оповідання пам'яті мого батька Якова Франка, від якого я, що правда, не чув нічого про панщину, але чув оповідання про український фестин, справлений у Львові 1849 р. в перші роковини знесення панщини. Головною сензацією того фестину, яку затамив собі мій батько, крім великого здвигу українських селян було те, що на сільськiм возі, запряженім чотирма чорними волами з золоченими рогами, везено через місто хліб, спечений із кірця пшениці, який передано губерна-

¹⁾ Себ-то в 1911 р. — *Ред.*

торови як знак вдячності українського хліборобного люду цісареві за даровання панщини.

Видаючи тепер своє поетичне оповідання новим, четвертим виданням, я, не змінюючи його основи, подаю в тексті поправки й доповнення, де се вважав потрібним. Оповідання розширено із 3912 на 4004 рядків. При сій перерібці я старався крім виправлення мови докладнійше розвинути тему і виправити композицію через докладнійше вироблення та заокруглення строфічної будови ¹⁾. Аналітичний зміст, який подаю далі ²⁾, дасть перегляд поодиноких епізодів у їх органічній послідовности.

Львів, дня 28 мая 1911.

Іван Франко.

¹⁾ У збірці з 1893 р. строф не було, а оповідання тяглося від розділу до розділу, — *Ред.*

²⁾ Ми подаємо цей зміст на початку кожного розділу. Нумерацію стрічок пропускаємо. — *Ред.*

ПАНСЬКІ ЖАРТИ

Присвячую пам'яті

МОЇГО БАТЬКА

ЯКОВА ФРАНКА

ПАИЧПИЖИ ЖКАРТИН

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

МОСКВА 1957

ИЗДАТЕЛЬСТВО

Людські й панські жарти. — Давні пани. — Карти і лови.

Жартуйте, дітоньки, Бог з вами!
 Тепер вам вільно жартувать.
 А як жили ми під панами,
 Тоді жартовано із нами
 Так, що не дай Бог споминать!
 Було за найменшу провину —
 Потрутиш панську худобину,
 Собаку вдариш, що з руки
 У тебе хліб рве, слово скажеш,
 Віз перевернеш, сніп зле звяжеш, —
 Три шкіри спустять гайдуки.

Пани тоді були не теє,
 Що нині. Що тепер пани!
 Хоч на нім шмаття дорогее,
 Хоч ситі, наче кабани,
 То кожний ходить з осторожна,
 Боїться мов біду збудить;
 Довкола шниряє, глядить,
 Деб грошиків позичить можна;
 І думка в кожного трівожна,
 Що наборг їсть і наборг спить
 І що кишенья все порожна.
 Не те за панщини було!
 Там кожний пан ступав так бучно
 І відзивався так бундючно,

Немов король, чи мав село,
Чи цілий ключ. Не перейшло
І через голову нікому,
Щоб що змінитися могло
В тім розпорядку віковому.
Пани і панщина у всьому
Зрослись, здавалось, нерозлучно.

Тоді то стоїло поглянуть
На пана. Просто очі вянуть
У мужика, як пана вздрить,
Хоч пан не лає й не кричить!
По що кричать? Гнів крови шкодить.
Ні, нині й цар мабуть не ходить
Так гордо по своїй столиці,
Як пан тоді селом ходив.
Тут гарна доня у вдовиці —
У двір її! Загородив
Господар пліт новий — „Гей, хаме,
Городиш моїми лісками!
Пліт розбирай і в двір звези,
Або оплату положи!“

Чи ласка панська, чи кара,
Все мов нехибний божий суд
Паде на смирний, темний люд,
І навіть писнуть, сплакати вара!
Тоді в панів сміялись очі,
Забави по дворах гули
І лови по лісах ішли,
Лунали співи дні і ночі.
Тоді то й раз пани були
До жартів, вигадок охочі.

А як в ту пору грали в карти!
І нині грають, звісна річ,
І туманіють день і ніч, —
Без карт, мабуть ніщо й не варті
Забави панські. Алёж, діти,
Мабуть не прийдешь нам уздріти
Таких грачів, як в давній час!
Дукатів всипав повну чарку
І на одну поставив карту,
Програв, не глянув ані раз,
Не зблід, не задрожав на волос,
І навіть не понизив голос,
Хиба кишенею потряс.

Воно то, дітоньки, й не диво!
Сеж з поту нашого і мук
Плило те золотее жниво.
Сотками літ до панських рук.
Лицарський дух, воевнну славу,
Всю ту минувшину криваву,
Всі ті багатства і пишноти,
Все зіпсуття і всі підлоти,
Гумори панські, лови, карти,
І всякі гулянки шальні
І ласки панські й панські жарти —
Мужик все виніс на спині.

II.

Новатори. — Консерватисти. — Непевність.

Цікава річ: часи зближались,
Коли звідкіля не зирни,
Чим раз гучнійше розлягались
Ладу нового віщуни,

Слова: свобода, рівне право...
І навіть панські сини
Перенялися ними й жваво
Пішли між люд і понесли
Потіху скорбним. Ба, були
І між панами два-три — люде,
Що бачили ясніше діло,
Хапалися, хоч і не сміао,
Новин, бо чули, що не буде
Їм вічно панщина служити.

Та мов хто в лісі заблукає,
Даремно груди надриває,
Даремно кличе і кричить,
Так послуху не знаходили
Слова новії у панів,
А тільки більше ще будили
Завзяття і дразливий гнів.
Були й такі поміж ними,
Котрі не раз перед чужими
Жалілись: „Дідьчий час настав,
Не лиш для хлопа, а й для пана!
Ота робота панщизняна
Зовсім руйнує нас“ — мовляв.
І починали наче з книжки
Вичитувать, які пожитки
Приніс би їм наємний труд.
Тай ті не думали на ділі
Змінить порядки застарілі
І увільнить з ярма свій люд:
Воно й не диво! Власне царство
Всміхаєсь кожному, а ще

Бог знає, що там принесе
Нове свобідне господарство.
А хоч там деякі пророки
Грозили, що за два-три роки
Уряд сам панщину знесе,
То їх осміяно. „Се басні!
Таж панщина — приватна власність!
Якеж уряд міг право мати
Приватну власність відбирати?“

В тій певности жили пани
Аж до останньої хвилини,
Своєї гордості вони
Не вменшували ні краплини.
І як нераз літньої днини,
Коли західній неба край
Вже вкрила груба, чорна туча,
І звільна, грізно суне знай
Глухими громами кипуча,
А тут ще сонічко жарить,
Немов натужує всі сили, —
Оттак пани людей гнітили
Найдужче в тій останній хвили,
Коли вже дзвонарі спішили
На благовіст новий дзвонить.

III.

Пан Мигуцький. — Cui bono?

От з тої то доби тяжкої
У моїй памяти старій
Пригода згадуєсь — такої
Не дай вам бачить, Боже мій!

Згадалося, як пан Мигуцький
З громадою пожартував,
Згадався плач і стогін людський,
Якого жарт той коштував.

От слухайтеж! Не в тій я ціли
Говорю вам про давнину.
Щоб може ви на дітях мстили
Батьків засліплених вину.
Бог з ними! Вже досить помстилась
Над ними власна сліпота.
Глядіть, лиш споминка лишилась
У нас про пана, а тога
Палата, що ми мурували,
Котру він було назива
„Моя твердиня“, де дрожали
Піддані, де музики грали,
Пані й пани всю ніч гуляли,
Се нині коршма, в панській сали
Шваркоче нині жидова.

Помстився Бог за наші муки!
І як тепер про панські штуки
Говорю я, то не на те,
Щоб в вас ненависть розбудити,
Бажанням пімсти осквернити
Свободи твориво святе,
А лиш на теє, небожата,
Щоб споминка старого тата,
Моя ся споминка мала,
Вам сил, відваги додала.

Щеж не заснуло наше лихо;
То голосно воно, то тихо

Підкрадується до села.
Хто знає, може доведеться
І вам такого ще дожить,
Що чоловікови здається:
Тут треба голову зложить!
Пропала правда, згинула доля,
Закована громадська воля,
Неправда всюди верх держить.

В таку то хвилю, діти милі,
Ви повість згадуйте мою,
І згадуйте, що сеї хвилі
Я з досвіду вам подаю
В сам час, коли неправда люта
Найвище голову здійма,
В сам час, коли народні пута
Найдужче тиснуть і закута
Народня мисль мовчить німа,
Довкола найтемніша тьма,
Надії й просвітку нема, —
В той час якраз ви не теряйте
Надії й твердо теє знайте,
Що в груз розсиплеться тюрма,
Неправді й злу не потурайте,
В зневірі рук не покладайте,
І увільняйтеся з ярма.

IV.

Характеристика пана Мигуцького. — Арендар. — „Хтось бунтує“.

Був пан Мигуцький, пан багатий,
Хоч на однім селі сидів.
З якого роду був — не знати,

Та що хлопів тиснути вмів,
Що дер данини безпощадно,
Дні панщини числив прикладно,
Хвилинки не подарував,
Що був багач, громада гола,
То славили пани довкола,
Що добре господарював.

Нераз зимою, як у полі
Нема роботи, а в стодолі
Все зроблено і лїс не тнуть,
Щоб панщини не дарувати,
Він каже, було, лід орати,
А то хлопи в хатах заснуть...

І те сказать, про хлопа дбав він,
- Як дбав про коней і волів;
В зимі три вози дров давав він,
Щоб хлоп продроглі кости грів;
Весною хлібом спомагав він,
Щоб літом з голоду не млів.

Любив, коли був хлоп здоровий,
Прудкий до праці і розмови,
До танців, сміхів і пісень;
Та не любив хлопів багатих
Та мовчазливих і завзятих,
А на письменних був огонь.

„Хлоп щоб умів орать, косити
І в танці дівкою носити,
Та „Вірую“ і „Отче наш“.
Письма не треба хлопцу знати;
Як хлоп почне книжки читати,
Хто буде пану свині пас?“

І хоч то ніби наставав він
На те, щоб хлоп порядок знав,
Та все таки горівку гнав він
І кожду гінку розділяв
На кожний нумер у селі:
По стілько гарців, скілько хата
Душ має, хлопці чи дівчата,
Чи то старії, чи малі.
І кождому за ту горівку
Ціну втягав у інвентар,
Як присний панщини тягар:
Сплати, чи відроби той дар,
А трунок лий хоч на долівку,
Лиш иншому продать не смій!

Був в того пана й арендар,
Що з паном тихую тяг спілку.
Людей з музикою у свій
Шинок заманював. Тут люде
Лишали розум, сіряки
І чоботи, дівки — вінки,
А господині покладки;
Тут вїйт робив громадські суди,
А Жид лиц цмокав залюбки.

Чи много літ отак, чи мало
Те панське ремесло цвіло, —
Аж раптом в коршмі тихше стало!
Щось на людей таки найшло,
Що почали на панське горе
В якусь задуму попадять,
І роблять панщину, терплять,
кожде пильне, кожде скоре,
(Як ні — нагайка плечі споре!),

БІБЛІОТЕКА
Інституту
Франкознавства

Та якось тихо, мовчки так,
Понуро навіть, мов глибоко
В душі гризе якийсь червяк,
Немов якась таємна сила
Ворушиться у темній млі:
Скрізь чути дотики її,
Та нічого не бачить око.

Музика молодим не мила,
В шинок заходять тільки ті,
Кому вже в кров і кість віссалась
Та панська школа. Жид біжить
До пана, плач підняв і галас:
„Ні звідки рати заплатить!“

А пан і сам уже віддавна
Ту зміну в людях замічав,
І злився, бив, карав, кричав —
Дарма. Вже звільна й сам вбачав,
Що річ се таки не забавна.
Він добре знав, що поки пє,
Співає, робить без упину
Й сміється хлоп, так довго є
Похожий він на худобину,
Що вік цілий в ярмі жиє,
І тішиться, як дістає
До паші зерна одробину.
Та як почне він сумувати
І вішать голову униз,
Над своїм станом розмишляти,
Поради у людей питати,
Тоді тремти і стережись!
Бо думка, свідомість народа
І одnodумців тиха згода,

То ворог лютий тих усіх,
Чиє багатство і вигода
На поті і сльозах людських.
Основані. От пан дні й ночі
Над дивом тим усе міркує,
То сердиться, а то й сумує,
Немов нещастя серце чує,
А далі скрикнув, аж підскочив:
„Тут, очевидно, хтось бунтує!“

V.

Винувники бунту. — Польські емісарії. — Український
люд. — „Піп бунтує“.

„Бунтує хтось!“ — Мій Боже милий,
Хто в нас тоді не бунтував!
Урядники панів вязнили,
Що революцію чинили;
Пани знов світу голосили,
Що сам уряд попідкупляв
Хлопів, щоб шляхту мордували.
Одні в Жидах вину шукали,
Ті Єзуїтів приплели,
А інші знов ширили вісти:
То демократи, комуністи
І емісарії були.

А серед тої колотнечі
Мужик стояв, зігнувши плечі,
Німий, сліпий, а всім грізний.
Бо й як-жеж! Після вікової
Тиші мов ураган страшний
Зірвавсь, і то без ніякої

Причини, й кровію братів
Країну рідну обагрив.

Ні, се аж надто очевидно,
Що тут якась рука брудна
Навмисне із самого дна
Душі народньої безстидно
Й безбожно в гору підняла
Найдикші страсти, задурила
Народній розум, заглушила
Чуття, і тисла і вела
Нестямні руки до удару.

Хоч від тарнівського пожару
Вже рік минув, хоч дні лічив
Ценглевич в Куфштайні, Дембовський
Над Вислою в землі десь гнів,
А в Львові голову зложив
На Гицлівській горі Вішньовський,
Проте раз-враз по краю йшла
Якась холодна дрож, тривога,
Всі ждали вибуху нового,
Що ранку дякували Богу,
Що ніч без вибуху пройшла.

Немов недужий в лихорадці
Після тяжкої операції,
У сні й на яві все тремтить,
За леда дотиком зриваєсь,
Не знає сам, чого лякаєсь,
Лиш тее чує, що болить, —
Так край наш по різні два літа
Тяжкий настрій переживав,
Так кóнання старого світа
Важке болючо відчував.

Тай ще одно цікаве діло;
Хоч руський люд в страшні ті дні
Ніде не кидавсь до різні —
(Про Горожану скажу сміло,
Що потерпіли там пани
Найбільше з власної вини,
Що битву почали з хлопами) —
А навіть декуди ставав
І сам панів обороняв
Перед мазурськими товпами,
Проте і в нашій стороні
Не ласкавійшими очима
Дивився пан на християнина,
Ніж у самій Мазурщині.

Знать думали: що вчора там,
Те нині може статсья нам,
Ще й гірш, бо тут ми в чужині.
Тож дикі слухи не втихали
І всіх в напруженню держали
І у роздразненню важкім.
Мов хмари над селом нависли,
І з них от-от ударить грім,
Так нашій шляхті в році тім
Бунт хлопський не сходив із мисли.

От і не диво, що коли
Такий настрої побачив людський
І вчув, що й коршму почали
Минать, горілки не пилі —
„То бунт!“ — аж скрикнув пан Мигуцький.
Та хто бунтує? Перебрав
Усіх смілійших, дотепнійших,
Що з давна їх на оці мав, —

Та з них ніхто ніщо такого
Підозреного не зробив,
Щоб міг вину звалить на нього.

Питає, чи не проїздив
Який комісар? Чи якого.
Письма хто з міста не приніс,
Чи не скликали де громаду,
Не радили таємну раду?
Ніхто не бачив. — „Що за біс?“ —
Міркує пан і сюди й туди,
Серед покою мовчки став,
Аж голову схилив на груди.
З натуги дум аж засвистав.
Втім скочив, затремтів, рукою
Ударивсь двічі по чолі.
„Дурний я! — скрикнув. — „Я тут стою
І мучусь, бюся сам з собою,
Хто люд мені псує в селі,
Ізза десятої границі
Пронюхую бунтівників,
А бунту сущої криниці
Заткати й досі сам не хтів.
Найголовнійший емісар
Під боком в мене бунт готує.
O Sapperment! Warum nicht gar!
Таж се напевно піп бунтує!“

VI.

Старий український піп. — Піп-учитель. — Авдієнція
попа в пана.

Старий був, смирний піп у нас,
Іще з тих давніх мало вчених,

У Луцьку чи в Холмі свячених,
Що то жили й робили враз
Із мужиком, що поглядали
На панський двір трівожно, мали
Для пана лиш низький поклін,
І ненастанно почували,
Що їм чужий, ворожий він.

А пан хоч явно не цурався,
Все з далека від них держався,
Не сповідавсь, не причащався,
А як яке лучилось діло,
Що змовиться з попом веліло,
У двір до себе закликав,
Та до покоїв не пускав.
Попам сільським лиш тільки всього
Було із попування того,
Що на ту панщину не йшли.
Ґрунт між громадою держали,
За треби, що хто дав, те брали,
І з праці рук своїх жили.

Не думав певно старовина,
Наш піп, не снів мабуть і сном,
Що надійде така година,
І перед панськими очима
Зістане він бунтівником.
Та довелось!

Вдівцем бездітним
Багато літ він жив у нас,
Аж заманулось йому раз
Занятися ремеслом просвітним.
Хоч сам він не багато знав,
Та як у полі вже робити

Не міг, то щиро забажав
Дітей хоч читання навчити.

Не довго й думавши, давай
До себе дітвору скликати.
Веде їх літом в поле, в гай,
Зимою до своєї хати.

І не відразу їх садив
За книжку ані за азбуку.

Чи то тому, що й сам блудив
За мало в книгах, чи судив
Він остро книжну науку.

Він зацікавлював дітей
То повістками, то казками,
А головно на сей святий

Великий божий світ — природу
Раз-враз увагу їх звертав.

На кождім кроці свого ходу
Він щось цікаве зустрічав,

Про все умів щось розказати,
І вмів до всього навязати

Чи то випадок із життя,
Чи корисну якусь науку.

Умів і кожде він дитя
Розрушать, взяти мов за руку,

Збудити власні в нім думки
І визвать власнії уваги, —

Так що малії дітваки
Обдерті, босі, залюбки

До нього йшли, мов овечки
До пійла в час літньої спраги.

Та річ у тім іще не вся:
Їх до попівської оселі

Не так тягла наука ся,
Як більш гостина в пан-отця,
Оті полуденки веселі
В просторій хаті, за столом,
Де піп і челядь вся гуртом
Немов сімя одна сідали.
Свобідно слуги жартували,
А пан-отець мов батько всім,
Сього впімне, того наставить,
Як що робить, як ділом править.
А діти слухають, і їм,
Навиклим дома бачить голод,
Зносити дим і бруд і холод,
І чуть що рана стук в віконце
І крик сіпак: „Ану, чи конче
Вам бука треба? Виходіть!“
Навиклим бачить невсипущу
Журу батьків і серце рвущу
Одну зітханья пісню чуть, —
Тут, в тім кутку, де все яснє,
Де чисто, тихо і приютно,
Де слова прикрого не чутно, —
Сам з себе якось ум міцніє,
Розширюєсь дитяча грудь.

Встають, ідуть в садок, гуляють,
Присядуть трохи відпочить.
От пан-отець читати вчить:
З прутків вербових укладають
Здорові букви на піску,
А далі й книжечку яку
Їм винесе; товпляться тут,
Цікаво в книжку заглядають,

Знайомі букви пізнають,
В слова знайомі їх складають.

Не знаю. Бог дає мабуть
Усяким людям всякі дари:
Одному ясний, сильний ум,
Що не знаходить в світі пари;
Другому рій крилатих дум,
Що мов орли летять за хмари;
Ще иншим руки золоті:
Що очі бачуть, руки вдіють.
Який же дар дістали ті,
Що так дітей учити вміють?
Мені здається, в скарбі тім
Любви найбільш дісталось їм.

Чимало вчителів стрічав я
В життю, чимало жив з людьми,
А про такого й не чував я,
Щоб так з маленькими дітьми
Вмів поводитись, як покійний
Наш пан-отець. І що то був
За празник у селі подвійний,
Як на Великдень хлопці наші
У церкві складно заспівали,
На крилосі на переміну
Апостол по пунктам читали!
Мов рій у літі люд загув,
Мама аж плакали. „Такого
Ніхто від віку в нас не чув!
Чи бач, хлопята! Дармо каші
Не їли! Бач його старого,
Як вивчив!“ В радісну, нестрійну
Громаду коло церкви збились

Батьки і стали міркувать,
Як пан-отцю віддякувать
За те. Та поки ще рішились,
Вже з двораків один спішив
У двір, щоб пану все сказати.

Пан сам до церкви не ходив,
Щоб враз із бидлом не стояти.
Скінчилась служба, посвятили
Паски, аж ось з двора біжить
Післанець до попа: „В тій хвили
Пан хоче з вами говорить“.

Іде наш піп. В громаді тихо
Зробилось, посумніли щось,
Почули, що якесь тут лихо
Над ними без вини стряслось.
Гуртом хотіли провозжати
Попа, та він їх задержав:
„Не треба пана дратувати“; —
Перехрестившись сказав.

Пішов. З свяченим і з пасками
Громада коло церкви жде, —
Аж ось по хвилі він іде.
„Христос воскрес! Та Бог із вами!
Чому не йдете по хатах?
Не бійтеся! Ніякий страх!
Пан лиш питав мене, як смів я
Без волі влади заводить
Якусь тут школу? Відповів я,
Що школи зовсім не завів я,
Лиш так приватно хтів навчить
Дітей письма зовсім без плати.“

„Ну, сього я вам заказати
Не можу — згода каже пан, —
Лиш по добру пораджу вам:
Покиньте се пустеє діло!“

„Яб був його й не зачинав, —
Оттак я пану відказав,
Колиб до мене не наспіло
Із консисторії письмо:
Не лиш дітей в селі навчати,
А й школи, де мож, закладати“:

„Чи так? Ну, се ще ми вздримо!“ —
Сказав вельможний, і рукою
Махнув на знак, що вже на днесь
Досить розмови! Йдіть в спокою,
Не бійтеся! А ви, хлопята,
До мене завтра всі на свята!
Ну, йдіть! Громадою такою
Не стійте тут! Христос воскрес!“

VII.

„Щось пану не вільно!“ — „Заведімо школу в селі“. —
Комісар Німець. — Панський жарт із комісарем. — Комісар бунтує. — Пан реагує. — Глуха війна між громадою й паном.

І почалась від того дня
Поміж громадою і паном
Глуха, постійная війна.
Сеж перший раз та вість прийшла нам,
Що пан у своєму селі
Чогось то зборонить не сміє.
А то ми ось віки цілі

Жили й мов жито на рілі
Туди хилились, відки віє
Могучий вітер панських слів.
Хлоп і подумати не смів,
Щоб проти панського бажання
Робити щось, а як не міг
Знести неволі та знущання,
То кидав все, в чужину біг,
Лишаючи дітей своїх
Іще на більше горювання.
Аж враз — „Не можу зборонити!“
Значить, є щось таке над ним,
Чого і він боїться, чим
Йому не вільно погордити.

Почувши се, ціла громада
Немов на ново віджила.
Ще в свята по хатах ішла
Оживлена, гуртова рада.
„Нам треба всіх дітей учити.
Пан нам не сміє зборонити“.
Оттак відважно гомоніли,
Ті, що ще вчора так тремтіли.
„Нам треба школу завести!
Абож то ми такі послідні,
Що мусять наші діти рідні
Ярмо таке повік нести?“
Та ніщо крити шила в місі —
Знайшлися старші, розважнійші,
Що вцитькувати прийнялись.
„Чого ви так розрешетились?
На пам'ять слово те навчились —
„Не сміє“. От чекайте лиш,

А він посміє вам! От краще
Мовчіть, щоб грішне тіло ваше
Не мусіло відповідать
За ваш нерозум!“

Посумніли
На тую мову смільчаки.
У многих ще таки свербіли
Від панських буків синяки.
Та годі знов було ховаться,
Не будши в лісі, від вовків.
От і прирадили удаться
До города і розпитаться
В комісаря, щоб він повів,
Чи можна быть громадській школі
В селі без панової волі?

Комісар Німець був у нас,
Немолодий уже панисько,
Смішний такий. Було нераз
В село заїде в пізний час, —
В двір не заїде, хоч як близько,
А все до хлопа. Кисілю,
Борщу, вареників, логази
Поїсть, балакає. „Люплю
Я руська кльопа, — було каже. —
Я руські кліп їм десять літ,
І полюпив вас! Топрий лют,
Та кепські пани оттут.
То кльопіт. Я вам повітаю:
Як пан вас путе туше тис,
То мене йтіть, я вше то знаю,
Такі йому контуші скраю,
Що путе з злости пальці хрис“.

Не знаю, за що, але люто,
Усею кровю, всім нутром
Він не любив панів, мабуть-то
За те, що сам не вмів в їх тон
Попасти, чув себе між ними
Чужим, мов сирота яка.
Вониж на нього звисока
Гляділи й жартами бутними
Принажували бідака.
А то по тихо ще шептали,
Що мав оказію таку,
Що раз пани йому нагнали
І стиду й болю і ляку.
Була се вість мабуть правдива,
Що пан один із добра-дива
Йому за пів бутельки пива
Трохи не вкоротив віку.

Він ще в молодших був літах,
Що йно авансу дослужився
І все з панами руку тяг,
Бо до одного приблизився,
В якого донечка була
Не одиначка, та вродлива,
При тім весела і жартлива,
До нього зовсім не спесива,
Оттак фіглярочка мала.

Комісар, пана добре знавши,
Нераз у нього побувавши
За ділом зразу, а потім
І прошений як гість у дім,
Нераз з паннами забавлявся,
І хоч поважно все держався,

Манюсі якось раз признався,
Що рад би цілою душею
Її побачити своєю.

Манюся злегка запаліла,
Всміхнулася і зацікавила,
А потім стиха відповіла:
„Pomów pan z matką!“ — і пішла.
Комісар сам був у покою.
По хвилі ступою тяжкою
Пані добродійка вийшла.
„Wiem, to pan ma się do Manusi.
To bardzo dobrze, ale musi
Pan z ojcem mówić, bo bez niego
Nie decyduję sama tego“.

За пів години вже сидів
Комісар в пана в кабінеті
І, дожидаючи, глядів
На гостей, що, обсівши стіл,
Сиділи мирно при лябеті.
Сидів і ждав зо дві години,
Аж по закінченню гостини
Пани розіхались. Тоді
Пан дідич до слуги озвався:
„Ану, Михайле, тут постався:
Бутельку пива принеси,
Дві склянки й кусень ковбаси,
А потім дай до стайні знати
Там до ставного Гриня,
Щоб комісарського коня
Казав негайно осідлати!“

Слуга сповнив, що пан велів.
Пан дідич весело присів
Біля комісаря й почав
Балакати про се й про тее.
Комісар слухав мовчки, ждав,
А пан знай пива доливав,
Але про діло те слизькеє,
Яке комісар розпочав,
Він ані слова не згадав.

Допили пиво, в тім слуга
Доніс, що кінь уже готовий.
Пан дідич чемно наляга:
„No, ріj pan, jeszcze do połowy!“
Комісар випив і устав
І, помовчавши, запитав:
„No, jakże pan dobrodziej myśli
W tej sprawie, co mówiła pani!“
„O proszę, proszę, towar tani!
Dziś jeszcze, teraz, zaraz w nocy
Zarządę wszystko, co w mej mocy,
Byśmy na dobre oba wyszli“,

І більш не кажучи нічого,
Комісаря аж до самого
Коня провів і підсадив,
По плечах поплескав приязно,
Потім щось муркнув невиразно,
І моментально, без полики
Кропиви корчик невеликий
Під хвіст коневі вгородив.

„Ну, прощавайте! В ласці Бога!
Щаслива, пане, вам дорога!“

Сказав і свиснув. Кінь рванув,
Підскочив і в гальоп пустився.
А пан комісар не хрестився,
Не дякував і не прощався,
За шию лиш коня захопився
І вихром із двора помчався.

Мчав, поки мчав по рівнім полю,
Та як притрапився рівчак,
З коня звалився неборак
І тут зомлів з тяжкого болю.
Уранці там його знайшли,
До міста возом відвезли.
Тяжкую перебув горячку
І довго ще терпів від кольки,
Кахикав потім літ із пять,
Зарікся більше не сідять
Ні на коня, ані на клячку,
Й не залицятися до Польки.

І від тоді на всіх панів
Нетайний і завзятий гнів
Комісар мав у своїм серці.
На панський не ступав поріг,
За те з панами, де лиш міг,
Зводив він юридичні герці.
А був він у циркулі сила,
Трохи не старості рівня.
І не було такого дня,
Щоб рук його не доходила
Якась замотана й немила
Панів з хлопами колотня.

Тому не дивота, що много
Панам давався він в знаки,

І за порадою до нього
З всіх сіл ходили мужики.
І що то вже пани робили,
Аби позбутися його!
До губернатора ходили,
Писали скарги, голосили,
Що люд бунтує, що свого
Пани непевні, що готові
Хлопи вже до розливу крови,
Не хочуть панщини робить.
Та всі ті скарги пропадали,
Комісаря не підкопали,
Ні навіть не могли сплямить,
Бо весь округ спокійний був;
Саміж пани в губернськiм світі
Являлись в кепській кондуїті,
Комісар ані в вус не дув.

Так от до нього то вдались
Селяне наші. Аж підскочив,
Коли почув, що наторочив
Наш хлопський ум. „Путуйте лиш!
Не пійтесь! Най лиш пан стріпує
Вам поронити, то почує
Таке, якого ше не чув.
Путуйте! Тож цісарська воля,
Шоп в коштій весі пуля школя,
Шоп коштий кльоп письменний пув“.

Отсі слова були для нас,
Мов спраглому вода погожа,
Немов правдива ласка божа
В село зійшла. Народ нараз

Почав сходиться, розмовляти,
На школу вже й складки збирати,
Мов пана й в світі не було.
Гай, гай, та швидко ми почули,
Що через рів та в рів стрибнули!
Дізнався пан, про що село
Загомніло. Двацять чільних
Провідників тих „рухів шкільних“
Прикликав, не сказав ні-гич,
А лиш по черзі простирати
Велів і кожному вліпляти
По двацять солених палиць.

Потім сказав: „А що то, чую,
Що школу вашмосці будують?
Щож, гарно! Й дальше так робіть!
Вже почали збирати складку?
Так се від мене вам завдатку.
Чи може мало ще? Скажіть!“
Слова ті з усміхом крізь зуби
Цідив він, але враз поблід,
Весь задрожав, сціпились губи,
В очах заблис зловіщий світ.

„Га, хама! — крикнув він, — гадюки!
Вам школи треба? Знаю я,
Куди ви гнете! Не азбуки,
Вам волі хочеться! Змий,
Не хлоп! Мовляв: письма лизну,
То хто тоді на панщину
Мене посміє гнать? — Ідіть!
Не попадайте в мої руки,
Бо лихо буде! Лиш їй Богу.

Як що про школу ту дурну
Ще раз почую, то-такого
Вам всиплю бобу солоного,
Що замакітриться вам світ!

Та помилився пан сим разом:
Гадав побоями злякать,
А роздразнив ще більш. „Згибать,
То згинем!“ — стали всі кричать, —
„А не уйде йому се плазом,
Не зречемось ми правди свої!“
І зараз скаргу подали
За самовільнії побої
На пана. З уряду пішли
Допроси. Пан кричав, казився,
Та вже на буки не щедрився.
От так ми й школу завели.

Та тут наш клопіт не скінчився.
Прийшлося учителя шукать,
Бо піп не міг сам постачать.
Та що ми згодимо якого, —
Пан незабаром шасть-не-прасть
То до рекрут його віддасть,
То перемовить та до свого
Двора візьме, то налякає
Погрозами, то посилає
Своїх людей в шкільні години,
Щоб школі пакости робили,
Дітей, щоб гнали в панський сад
Хрущі, гусільниці збирать.

Та й ми теж пану не спускали,
Все до циркулу скарги слали;

Комісар нам в пригоді став.
Чимало пану досолив він,
Тай в пану-ж ворога нажив він,
Бо той за все вину складав
На „Шваба“. Довго клекотіла
Вражда між ними, аж схотіла
Недобра доля раз закпить:
Звела їх враз в чужому домі.
Уздрівши Шваба, пан в ту мить
Прискочив, руку відвернув,
І поки здержали знайомі,
Комісаря в лице ливнув.

Скандал зробився, і не знати
Як здужав пан його замняти,
Але комісар не забув
Образи, ждав пори, хилився,
І таки за своє помстився,
Та так, що пан ще гірш почув.

Оттак два роки колотилось,
А тим часом в селі змінилось
Чимало. Арендар старий
Умер, настав якийсь новий,
Та хитрий з біса. Він то пана
Підмовив — своїм громадянам
Горілку дешевше пустить.
„Одно, що будуть більше пить,
А друге те: громада пяна
Не буде й бунтів підносить“.

І справді в ті жидівські сіти
Людей попалося досить.
А Жид у коршмі сюди й туди

Підпитим клепле: „Стид вам, люде!
Піп водить вас усіх за ніс.
На що вам в школу слати діти?
На що вам з паном задираться?
Що при тій школі упираться?
На що вам школа? Хай їй біс!“

І от поволі почалася
Зараза з коршми й потяглася
Із хати в хату. Не було,
Вже згоди в радах так, як перше,
Ба вже й дітей чим раз то менше
Ходило в школу. Все село
Якесь німе, понуре стало,
Лиш співом п'яним знай лунало
Та панщини ярмо тягло.
Здавалося, що благородне
Оте зворушення народне
Пропало, порохом пішло.

VIII.

Тверезість у селі. — Пан і піп. — Гостра розмова. —
Попівське сумління. — Пан їде до Львова.

Аж враз ні з сього, ані з того
В селі щось сталося нового:
Урвався спів, шинок спустів,
Всі люде якось посумніли,
Понуро мовчки ще терпіли,
Та пан відразу зрозумів,
Що не добром се пахне. Зразу
І догадаться він не міг,
Яку і відки се заразу
Навіяв біс якийсь на всіх.

Та певний того, що ніхто ту,
Хиба лиш піп один бунтує,
Почав розвідувать і чує
Ось про яку попа роботу.
Де тільки трапляться хрестини,
Чи похорони, чи родини,
Чи так в село де для гостини
Попа запросять, за столом
Усюди йде одна розмова:

„Пора вам, дітоньки, з шинком
Розстатися! Побійтесь Бога!
Горілка зводить вас з ума.
Горілка, то чортівська справка.
Себе жаліть! Йде зима,
А в хаті і чобіт нема,
А Жид нассавсь уже як пявка!
„Хоч на дітей своїх глядіть!
Голодні, голі, хорі, темні!
Що вийде з них? Тепер же світ
На світлі, не на тьмі стоїть.
Вже не досить ті скиби земні
Перевертать, а треба вміти
З людьми по людськи гомоніти,
Не даять кривдить себе ніяк,
Стоять за себе й за громаду.
А як же дасть собі пораду
Невчений, темний, ще й піяк?“

Ба деякі з двірні казали,
Що в церкві деколи бували,
Що й там на казаннях раз-враз
Піп про тверезість промовляє,

Шинки, Жидів, горілку лає,
І каже, що вже крайній час
Зовсім її покинуть пити.

Пан став на місці мов прибитий,
Почувши се. „Ось як воно!
Зовсім пора покинуть пити!
По щож мені її палити?
Чи маю може свиням лити?
Попу мабуть се все одно,
Та не одно мені, о ні!
Сеж бунт! Таж він в мою кишеню
Виразно засуває жменю!
Таж він підкопує мені
Найліпший дохід! Ей, паноче!
Сьогó терпіти й чорт не схоче!
Насихмісьць тут попа призвать!“

І ждучи, скорою ходою
Ходив у злости по покою,
Плював, сідав, вставав опять.
Прийшов панотчик, поклонився
І близь порога зупинився,
В руці держачи капелюх;
Глядів трівожно та несміло;
Обличя зблідло, побіліло,
Мов весь уйшов аж в пяти дух.
Згори, мов на собаку буру,
На ту непоказну фігуру
Пан марсом своїм поглядів,
І сплюнув, вільною ходою
Пройшов два рази по покою
А піп стояв, мовчав, тремтів.

Вкінці пан звільна наблизився
І аж над самим похилився
І різко, остро запитав:
„Єгомосць, чи ви дурнем стали,
Чи з роду розуму не мали,
Чи вам дурниць хто нашептав?
Чого ви шию самохіть
Все пхаєте мені у сіть?
Хиба на се вас ваші власти
Попом поставили ось тут,
Щоби ви напроти мене люд
Підбурювали до напасти
І вчили панську власність красти?“

Піп аж до долу похилився
І весь тремтів, перехрестився,
Та пану в очі все дивився.
„Се ясне пану набрехали“. —
Сказав несміло.

„Набрехали?
Хто, що, по що? Чи се брехня,
Що ви приватно і з амбони
Хлопам розводите андрони
І всюди клепете що-дня,
Щоб кинули горілку пити?“

„Се правда“.

„Ну, а як хлопня
Послухає сих слів, то що
Мені з горальнею робити?“

„Се не моя річ“.

„Отож то!
Не ваша річ! А підтинати

Мій дохід, хлопа бунтувати,
То ваша річ?”

„Дарують пан,
Роблю се не по своїй волі!
Роблю те, що духовний стан
Мені велить. В те, що на полі,
В коморі, хаті і стодолі
Хлоп робить, не мішаюсь я,
Та дбать про душі їх, вести
В життю їх шляхом чесноти,
Се, прошу пана, річ моя“.

„Е, тере-фере, моцюмпане,
Усе те, се пусте гадане,
А я кажу вам раз на все:
Най про тверезість ту пустую
Від вас і слова більш не чую
Ні я, ні люде! Киньте се!“

„Яб радо кинув ті історії,
Яб навіть був не починав,
Колиб виразний не дістав
На се наказ із консисторії“.

„Се що у біса!“ — крикнув пан,
І скочив, наче приск в холяві
Почув. — „Пралати ті плюгаві
Задумали мабуть наш стан
Пустить з торбами! Покажіте
Мені сей наказ! Боже-світе,
Та я їм ним кінця дійду!
Не пожалію вже видатку,
В губернії припну їм латку,
А то й до цисаря піду!“

„Я наказу із консисторії
Не можу дати, — піп сказав, —
Він посилався по курсорії,
Я й нумеру не записав“.

„Га, попе! — скрикнув пан сердито, —
Ти брешеш! Аж тепер відкрито
Твою брехню! Із консисторії
Не було жадної курсорії,
Котраб наказувала се.
Бо знай, усі курсорії ті
Дяк під загрозою мені
Все до прочитання несе.
Так от який ти! Тут і сам
Неправні, бунтівничі речі
Говориш раз-ураз хлопам,
А криєшся за власти плечі!
А як він мов святий зложився!
„Яб того й не розпочинав!“
Постій-но „будеш ти ще знав,
З ким ти так хитро зачепився“.

Та диво, голос той сердитий,
Вразливі, прикрії слова,
Що, бачилось, к землі прибити
І похилити й принизити
Старого мусіли попа,
Зовсім аж навпаки неначе
Сердезі духа додали.
Він випростувався, тремтяче
Обличчя зясніло, око
Зустрілось з панським. Він глибоко
Вклонився і сказав: „Коли
Я провинив що проти права,

То щож робити, відповім!
Роблю лиш те, що божа слава
Мені наказує. Я стою
Вже в гробі одною ногою.
Мене не тикає зовсім
Грізьба ніяка, ні обава,
Сумління в мене понад всім“.

Сказавши се, ще раз вклонився
І звільна, тихо віддалився.
Пан аж зубами скреготав.
„Постій же, попе! За ту штуку
Ти ще мою почувеш руку!“
Раз-по-раз люто він шептав,
І кляв і слав старого к дідьку—
Та вгамувавшись крихітку,
Він прибирать став у думках,
Як справдити свої погрози, —
І з лютости трохи що сльози
Не виступали на очах,
Коли побачив, що попови
За ті науки та промови
Не так то легко що зробить.
У консисторії просить,
Аби попови заказали,
Взяли його, або вкарали, —
Те пана якось не кортіло.
Чи до циркулу заносить
На нього скаргу? Там і мови
Нема про те, щоб виграть діло.
Таж там комісар, що й послідну
Сорочку радоб з нього здер!
„Ні, — думав, — лиш одну тепер“

Дорогу бачу відповідну:
До Львова їхать! Там і так
Контракти, сойм постулятовий,
Забави... Продамо ріпак,
От і знайдеться гріш готовий.
І жінка троха погуляє, —
Давно вже бідна нарікає,
Що дома із нуди засхне.
Ну, то й піду я особисто
До губернатора і чисто
Все розповім. Таж він мене
Зна здавна, — часто тут гостив,
Ще як у Самборі служив
Комісарем. Постійте, хами!
Чекай ти, попе! Буде з вами
Не те! Я спражу вас на схаб!
І вже вам певно не pomoже
Ні просьба, плач, ні „Святий Боже“,
Ні сей беззубий, клятий Шваб!“

ІХ.

Село без пана. — Комісар із попом у змові. — Комісар-агітатор. — Вражіння комісарських слів. — Піп-миротворець. — Надія на цісаря. — „Смирно ждати!“ — „Горілки ані в рот!“

Поїхали пани до Львова,
Аж закурилася дорога.
І знов в людей піднявся дух,
Немов якась гнетуча змора
З села уйшла. Хоч то від слуг
Прийдеться завтра більш, ніж вчора
Терпіти, то така то вже
Людська натура — зміни хоче!

По яснім дні бажає ночі,
Одного довго не знесе.
Нехай хоч гірше, лиш би инше!
А без панів, то хоч і більше
Докучить панщина, та знов
В хатах, на вулиці немов
Говориш, дихаєш вільнійше.

А тим часом піп не дрімає,
Все про тверезість навчає,
Та до присяги притягає,
Горілки щоб зовсім не пить.
Люд зразу слухає, мовчить.
Всім якось дивно виглядає,
Як можна хлопови не пить?
А деякі лякались таки,
Щоб пан не змусив їх ломать
Присягу. „Хто то може знать, —
Мовляли тії небораки, —
А нуж в інвентарі стоїть,
Щоб мусів хлоп горілку пить?“

Що піп толкує — все дарма.
Присяга, бач, страшнее діло!
Погубиш легко душу й тіло.
Побачив піп, що так нема
Ладу, на инше догадався,
І до комісаря удався,
Щоб він заглянув у село.
Комісар аж не знав де сісти,
Коли такі веселі вісти
Почув. „Я зо! Отак пулью
Тавно вше трепа вам сропити!
Ваш топрий, щирій, тихий лють,

Та поки путе вутку пити,
Vergeblich путе всякий трут“.

З попом комісар зговорився,
Коли і як і що зробить,
І на почесне розщедрився,
А тайком певно рад був дósить,
Що пана добре се підкосить,
Як хлоп покине „вудку“ пить.

От раз в неділю по відправі
Люд з церкви рушив виходить,
А господарі по звичаю
На цвинтарі стояли з краю
Новин громадських всі цікаві.
Аж зирк, білизь церкви на зарінку
Враз комісарську однокінку
Пізнали всі. Він сам садить
До нас у мундурі, при шпаді
Прийшов, вклонився всій громаді.
„Ну, як ся маєте? Сторово?“
„Спасибі, пане!“

„Но, но, но!“

Я маю сльово вам отно,
Отно таке маленьке сльово
Сказати. Тут екомосць ваш,
Як чую, вам ховорить тутки,
Шоп ви зарікся пити вутки.
То е барс пекно. Лиш кураш!
Лиш смільо! Чую, ви поялас,
Шо пан наропить крик і халас?
Nix draus! Най спропуе ропить!
Ви тумала, шо пан вас моше
Присилувать горілку пить?

Nix draus! Не пійтеся! Хрань Поше!
Я вам кашу! цісарська воля
Така, шоп кльоп товолен пув,
Шоп тосить мав хутопи, поля
І шоп то школи ся хорнув!
Наш цісар — слухайте лише! —
Вас хоче вільними сропити!
А як путете вутку пити,
То скаше: „Ей, той лют іше
Не варт свопота!“ Сросуміла?
Ну, йтїть тепер до свого тіла!
Ропїть як снаєте! Ade!“

Сказати вам не маю сили,
Яке вражіння ізробили
Отті слова на всіх селян.
„Сам цісар нам не каже пити!
Нас хоче вільними зробити!
Що нам тепер шинок і пан?“

Мов грїм прогоготів селом.
Нїхто не йшов обїду їсти,
Мов опяніли всі від вісти,
Що воля близька. Всі валом
Враз на попівство повалили,
Убогу хату пан-отця
Мов рїй шумливий обступили.
І вже не чуть було слівця,
Що хто казав, лиш клекотїло
Гуртом: „Пан-отче! Воля! Воля!
Ми будем вільні! Проч недоля!
Проч панщина! І душу й тіло
За цісаря, — він волю нам
Дає! Кажїть у дзвони бити!“

Ходіть присягу проводити!
Ми всі, старі й малі від нині
Присягнем Господу і вам
До віку ні цяті не пити!
На волю хочем заслужити!
Ходіть, пан-отчику єдині!“

Зблід пан-отець. Злякався бідний,
Не знав, що сталося з людьми.
Та радість, крик той однозгідний
Свідчив, що вже на правду ми
Йдем не по „жартовій дорозі“.
Про жадну волю він не знав,
Натомісць пан йому нагнав
Чимало страху, а в погрозі —
В губерні, в цїсаря самого
Шукати права проти нього —
Він бачив справді щось страшного,
Бо бідолаха добре знав,
Що перед паном він збрехав,
Що з консисторії не було
Такого наказу, щоб вчить
Хлопів тверезости і навіть
Їх до присяги приводить.

Старече серце добре чуло,
Що як би добре пан завзявся,
То міг його біди набавить,
І що там в Юрі-б не озвався
За ним ніхто, противно — власть
Духовна перша кине камінь
На „незаконную“ його
Роботу, і сама віддасть
Його на глум. Так ось чого

Злякавсь старий. Нехай ще нині
Щось справді лучиться в народі,
Пан не питатиме, чи винні
Такі причини або инні,
Що вибух непорядків пламіль,
А скаже: „Винен піп тай годі!“
І бідному попови амінь.

Опершись обома руками
На паличку, мовчав він. Довга
Була та хвиля, поки втих
Безладний гамір юрб сільських.
Вкінці промовив він: „Що з вами?
Гей, діти, діти, бійтесь Бога!
Що се ви робите? Яка,
Де, відки воля вам приснилась?“

„Ні, не приснилась, — відклика
Народ, — а справді обявилась.
От пів години ще нема,
Як пан комісар власним словом
Сказав нам! Людям урядовим
А чейже не брехать?“

„Ага!
А щож таке сказав вам? А?“
„Сказав нам те, що й ви пан-отче,
Аби горілки нам не пиль;
А ще додав, що цїсар хоче
Нас — каже — вільними зробить“.

„Ну, і що більш?“

„І більш нічого“.

„Дурні, дурні! І ви так з того
Утішились? От барани!“

Що цар хоче — милий Боже! —
Сеж певно! Але чи він може?
Чи зараз може? Жди, небоже!
Та виж подумайте самі:
Хто має в хаті три сини,
Всім трьом рад долю запевнити,
То годі враз всіх трьох женити,
Бо всіх не міг би обділити
І сам лишився-б ще в зимі
Без хліба. Так то і в державі
Цар-батько. В нього три сини:
Хлопи і військо і пани,
Усі цареви рівно милі,
Бо всі однако царській славі
Допомічні й державній силі.
Тож робить цар для них що може,
Та всього годі враз зробить.
Вам волю дати булоб гоже,
Та хто там зна, пани би може
Тоді схотіли бунт вчинить“.

„Що? бунт? Нехай лише рухнуться,
То й чорт не визнає, де дінуться!
Торічних мало їм запуст?“*)

„Ну, бачите, які ви діти,
Як мало вмілиб ще цінити
Ту волю, коли з ваших уст
Такі погрози йдуть. Ні, милі,
Ви не дуфайте своїй силі!
Не мести, не різні від вас

*) Натяк на пам'ятні події в великопістне пушання
1846 р. в Мазурщині.

Жадає цісар! Вашу долю
Йому довірте! Він вам волю
Дасть певно, як настане час.
А криком, шумом — вірте, любі! —
Ви ворогів своїх лиш днесь
Укріпите і попретесь
Самі на стрічу власній згубі“.

Похнюпились і посумніли
Хлопи, не любо знать звеніли
Слова ті в їх ухах, та щож
Робить? Правдиве, хоч не гоже
Те слово: цісар дав би може
Їм волю, та хто зна, чи може?
Похнюпились і посумніли,
А многих таки ще свербіли
На тілі панські канчуки,
І власна шкіра знай шептала:
„Не будь ти, брате, надто смілим,
Поки ще чорного на білім
Нема, що ми не кріпаки!“

І вся громада застогнала:
„Так щож, пан-отче, нам робить?“
„Щож, діти? Господа молить,
І тихо бути, смирно ждати,
Чей то недовго вже прийдешь!
Нікому й слова не казати
Про те, що вам комісар днесь
Сказав“.

„Ну, добре, най так буде!
Але горілки вже ні в рот!
Рад цісар знать, що ми за люде,

То ми йому й покажем! От!
Ще нині, зараз ми готові
Тверезість вічну присягти!“

„Дай Бог вам встатчитися в слові,
Покуси всі перемогти!

Та се не так то легко, діти!

Присяга, діти, то не жарт!

А знаєте ви, що зробите?

Отсе Пилипів піст надходить.

Шлюбуйте кожний сам собі

Не пити, в згоді і любові

З усіми жити, кривди й шкоди

Не пам'ятать і не робить,

Перемагають покуси вражі

І терпеливо все зносить,

Що Бог нашле за блуди наші.

„А там перед Різдвом святим

Хто чутиме охоту й силу,

Відбуде сповідь, а за тим

Присягу зложить Богу милу.

Так, дітоньки, отсе ще вам

Два місяці тяжкої проби.

Перенесіть її так, щоби

Готовим, чистим можна нам

Вступити в новий рік. Хто знає,

Що той рік новий приведе?

Тож хто присяги з вас бажає,

Най в Новий Рік у церкву йде!“

Громада хвилю помовчала,

Потім, вклонившись, сказала:

„Най буде й так! Ми пристаєм!“

І ще терпітимем злу долю,
Але нехай нас ріжуть, колють,
Горілки більше вже не пем!

Х.

Кінець 1847 р. — Поворот панів. — Пан і управитель. —
Пан і арендар.

Кінчився сорок семий рік
Погідно, ясно. Сніг глибокий
Замерз, стояв твердий як тік;
Підгірські річки і потоки
Мороз стяв ледом аж до дна;
Тріщали дерева з морозу,
І знаходилося що-дня
В снігу замерзлу пташку божу.
Кінчився сорок семий рік
Твердим віщіванням: здавалось,
Що твердо, непохитно в вік
Стоятиме той лад поганий,
Що нам до крови вже допик.

За гори сонечко ховалось,
Коли почувся в нас дзвінок,
І зза горбочка на місток
Мов вродилися панські сані.
Завиті в коцах та футрах
В село вертали пан і пані.
Дзвінок і вид той по хатах
Розніс якийсь невільний страх,
Мов курят страх при виді кані.
Селом скрізь чутка розійшлася.
„Що то за вісти він привіз?

Де був так довго? Чи заніс
На правду скаргу він на нас
До губернатора? Що згодом
Пан губернатор відказав
Йому?“ — Так шепотом неслася
Глуха тривога між народом,
І кожний гнувсь і лиха ждав.

І в панському дворі в тій хвили
Усі серця тривогу били,
Йшла суєтня та біготня.
Бліда, задихана двірня
Металась, мов в окропі муха,
Бо кожний чув в покорі духа
Гріхів не мало за собою
І нишком всіх святих благав:
„Загородіть йому лускою
І очі й вуха, щоб не взнав!
Ще лиш сей раз, сей раз послідній!
Буду наймать служби й обідні,
Щоб лиш сей раз я не пропав!“

А пан понурий і похмурий
Приїхав, якось наче вовк
Глядів, змарнів щось і пожовк.
Чи то його так міські мури
Зіссали, чи грижа яка?
Роздягся, хвилю по покою
Ходив, по привичці рукою
Помахуючи, мов би в ній
Держав рукоять канчука.
А далі дзвоником в покій
Покликав він льокайчука.

„Най тут пан ржондца зараз стане!
Бігай! Та стій, чекай, балване!
Як пана ржондцу сповістиш,
Біжи, арендаря приклич!“

Прийшов пан ржондца. „Що чувати?“
„Вельможний пане, все гаразд!
Пшеницю й жито, як Бог дасть,
За тиждень будем чисто мати
В засіках. З двадцяти телят,
Що вродилися сими днями“ —

„Ну, гарно, гарно, мій коханий!
Про се і завтра ще оба ми
Помовимо. Тепер я рад
Дізнатися, що в селі чувать,
Як ви мирились тут з хлопами?“

„Бог милував, не було лиха.
Громада стала смирна, тиха,
Робили добре. Гріх би був
Жалітись“.

Губи пан віддув,
Неначе був нерад тій вісти,
І по покою похожав.

Тимчасом ржондца продовжав:

„От лиш з тим вирубом ніяк
Не можем до кінця долізти“.

„З яким се вирубом?“

„Червяк
Зачав часть ліса літом їсти,
То пан казали вирубать“.

„Щож? Ви хиба ще не скінчили?“

„Та ні. Тут много ще занять“

Було при домі, многі люди,
Що були винні, відробили,
А иншим тра було за труди
Платить, щоб молотьбу кінчать,
То й годі було в ліс післать
Нараз багато рук. Ще перше
Рубали дещо там, тепер же
Морози впали“ —

„От се так!“ —

Аж скрикнув пан і мов буряк
Почервонів. — „Аби ті хами
Не простудилися, хрानь Боже,
То най червяк весь ліс мій гложе!
Ну, гарно вашими руками
Дороблюсь я! Ідїть, я там
Прийду і все огляну сам“.

І гордо пан махнув рукою,
А ржондца низько поклонився,
І, смирно вийшовши з покою,
Почухався і зажурився.

„Побачимо погану зміну!...
Розлютивсь пан наш не на жарт.
Десь там йому натерли хріну
Не будь якого! З жадних карт,
Ані з гостин, хоч програвав він,
Таким недобрим не вертав він“.

Та дужче ще старий похнюпивсь
І дужче ще засумував,
Коли побачив, як поспішно,
Мов кіт облесно, мов пес втішно
До пана Жид чимчикував

„От панський вірник! Сей Іюда
Не дармо пильно так біжить!
Когось то тра оклеветати,
Комусь то хоче ця облуда
Під ноги камінь підложить!
Ну, тай далекож пан заїде
Із Жидом впарі! Будем ждати,
Що з того вийде. Та мабуть,
Що не побіди, але біди
З жидівських нашептів прийдуть“.

А тимчасом зігнутий вдвое
Уже до панського покою
Жид, не застукавши, ввійшов.
Пан при вікні стояв, до нього
Задом обернений, і довго
І не оглянувся, немов
Не чув нічого. Жид при вході
Стояв, все кланявся й мовчав,
А пан усе запримічав
В маленьке зеркальце. Чимало
Минуло хвиль, — все кланявсь Жид,
(Він знав, чим пану догодить!)
Аж врешті пану смішно стало.
Він обернувсь.

„Ну, годі, годі!
Мій Мошку, спина заболить!
Ходи сюди! Досить стояти!
Сідай, розкажуй, що чувати?“

„Ох, зле чувати, ясний пане!
Вже швидко нас зовсім не стане“.
„Ого, а як се?“

„Чули пан?
Хлопи збунтовані доразу.
Весь піст ані один Іван
Не пив горілки! Як заразу
Минають коршму! Ох вей мер,
Я вже зруйнований тепер!“

Всміхнувся пан. „Ну, ну, мій Мошку,
Бог ласкав, ще не так то зле,
Коли ти файний, що й алé,
Зовсім не схожий ще на дошку!“
З тим словом поплескав пан Мошка
По круглім, повнім животі.

„Ох, ясний пан жартують трошка!
Та ні, тепер часи не ті!
Вже нас як пару непридалих
Патинків кинуть на смітник!
Чи чули пан? Тутешній галех
Вже збунтував усіх хлопів!
Чи чули пан? На завтра в них
Вже постановлено: як тільки
Скінчиться їх церковний спів,
То всі присягнуть від горілки“.

„Що? Завтра!“ — люто крикнув пан,
І схопивсь мов сидів на терні. —
„Що, піп? Він ще свої химерні
Думки не кинув? Я їм дам!
Der Teufel drein! Стара катряга!
Так завтра, кажеш ти, присяга?
Постійте, я заграю вам!“

„А знають пан, — торочив далі
І кланявсь Жид, — хто се вчинив,

До того руку приложив?

Ох, ох, тяжкі часи настали!“

„Ну, хто, скажи!“

„Хлопи казали,

Що пан комісар приїздив,

Край церкви казання казав,

Що цісар хоче волю дати

Хлопам, і жде лиш, щоб усі

Горілку кинули вживати.

Ох, тут в селі у тім часі

Такий був крик і бунт завзятий,

Що я вже думав утікати“.

„Так? А мій ржондца про отсі

Події не сказав ні слова

Мені. Ну, добре, будем знать,

Чию як вірність оцінять.

Спасибі, Мошку! Я до Львова

Як стій все пишу. Тиж тимчасом

Поміж хлопами викрутасом,

Всю правду вивідай як слід!

На все про свідків постарайся,

А завтрішнього не лякайся!

Щеж не перевернувся світ,

Щоб піп узяв мене під ноги.

Вже ми їм тут притремо роги!

Лиш тихо, справно!“

„Буде гіт!“ —

Сказав, вклонивсь і вийшов Жид.

XI.

Новий Рік 1848 р. — „Церква заперта“. — Панська власть над українським святом. — Ще раз піп-миротворець. — „І піп на панщину“.

Ще сонце ясне не сходило,
Ледви на днину зазоріло,
І спало в тьмі село, коли
З дзвінниці дзвони загулі
І на всеночне люд скликали.
Від дзвонів гомону кругом
В хатах будилися, вставали.
Немов зірки віконця сяли,
А далі звільна по́вагом
В кожухах і шапках смушкових,
В великих чоботах пасових
До церкви люде потягли.

Далеко чутно, як скрипить
Замерзлий сніг під їх ногами,
І пара з віддихів клубами
Немов із коминів бухтить.
У всіх на вусах мов ігли
Понамерзали в одну мить.
Ідуть купками, громадками,
Та тихо так, не гомонять,
Немов збираються думками.
Щось дуже важне підпринять.

Воно й не диво: аджеж нині
Сам Новий Рік, присяги день!
І наче вояк, що в огонь
Іде, так кождий нині чує,
Що та присяга їм зготує

Чимало лиха, що повинні
Чимало вражих сил зломить,
Чимало горя перенести
І панських кар і Жида мести,
Щоб наміри свої сповнить.
Та всі рішили будь що будь
Все витерпять і грудь об грудь
Іти і голови зложить,
Щоб лиш свободу заслужить!

Гай, гай, була то гарна хвиля!
Як нині тямлю ще її.
Розбуджена громадська сила
Під гнетом дужчала, зносила
Всі перепони і гасила
Незгоди й розбрати свої.
Досить було одної згадки
Про можливість волі, щоб збудить
Народній дух. І всяк в ту мить
Готов був всі свої достатки,
Життя за волю положить.

Гей, та не довго то трівало!
Таких хвилин блаженних мало
В життю народів і людей.
Колиб пізніше, в тяжчі проби
Було в нас більш таких хвилин,
Такого духа і вподоби,
Ох, то не так в нас днесь було би,
І блуд, недогляд не один
Запізні-б не будив жалоби.

Прийшли під церкву. Що за диво?
Заперті двері! Тут мороз,

На дворі видержать не мож.
„Гей, паламарю! Ну лиш, живо
Церковні двері відімкніть!“ —
Кричить народ. Затихли дзвони,
Зліз паламар. „Кладіть поклони,
Хрестіться та до дому йдіть!
Дверей не відімкну, й не ждіть!“

„Що? Як? Чому?“ — мир закричав:
А паламар і одвічав:

„Лиш тільки я дзвонить почав,
Прилетів зо двора атаман,
Ключі від церкви відібрав“.

Народ лиш ахнув. „Ох, нам горе!
Яка се ще нова біда нам
Від пана грозить? Що се він
Гада, що так нас переборе?
Він з Богом хоче воювати?
Він церков сміє замикати?
Гей, на дзвінницю. Бийте в дзвін!
Дзвоніть тривогу! Най збігаєсь
Усе, що лиш живе в селі!
Гуртом до пана! Най смиряєсь,
Бо будуть кости нецілі!“

І разом дзвони застогнали,
Товпились люде та кричали,
І мов пожежа бухав гнів
З їх рухів і очей і слів.
Кленуть і грозять, кличуть: „Гей,
Бігай по молоти, ковалю!
Відібем замок від дверей!“
Баби ридають наче з жалю

За вмерлим. Стогін, галас, крик
На цвинтарі несповідимий!
Оттак то діти, почали ми
Той славний сорок осьмий рік.

Аж ось на скруті показалаь
Ватага панських посіпак
Із нагайками, гордо так,
Бундючно д церкві наближалась.
І стих на хвилю крик і галас,
Всі ждуть, чого то хоче пан.
Аж ось атаман-палюган
Говорить: „Люде, що се з вами?
Чого ви стали тут юрбами?
Чого ревете так завзято?“

„Пустіть до церкви! Де ключі?“ —
У відповідь ревнули всі, —
„Пустіть до церкви, нині свято!“
„Що ви, сказились? Хто се вам
Наплів? Сьогодні будна днина!
Піп вам сказав? Ваш піп — дитина!
Він і читать не вміє сам.
Пан ліпше знає! Розходіться!
На панське зараз лагодіться!
Усякий ладь сокиру й віз —
Поїдемо рубати ліс!“

Мир остовпів. Що за причина?
Невже се справді будна днина?
Не вжеж усі здуріли ми?
Та ні, кепкує зла личина!
І враз мов вихор той крильми
Залопотить, борі могучі

Застогнуть з градової тучі,
Так мир, що з остраху мовчав,
Увесь загроюкав, закричав:
„Бреши ти сам зарівно з псами,
Поганий панський блюдолиз,
Не нас роби всіх дураками!
Наш піп з тобою враз не гриз
Кісток під панськими лавками!
Он що він видумав, падлюка!
На панщину на Новий Рік!
Чи може панова се штука?
Най стережесь! На тім кони
Поїде на короткий вік!
Тут з Богом справа, не з людьми!“

„А я кажу вам: розходіться!“ —
Прислужник панський знов візвав. —
„Ключі у пана. Пан сказав,
Що хоч кричить, хоч вередіться,
Не буде в церкві днесь відправ.
А в разі бунту пан покличе
Коменду війська у село.
Кажу вам: розходіться швидше,
Щоб вам ще гірше не було!“

„А най тут котить і гармати!
Хоч голови всі покладем,
А кроком відси не підем.
Се що, день у день працювати,
І навіть стільки свят не мати,
Щоб Богу помолиться? Гей!
Ломаймо двері! Най трібують,
Най нас у церкві всіх мордують!
Геть посіпаки від дверей!“

Та панські слуги добре дбали,
Густим рядом при дверях стали.
Довкола них зробився стиск.
Обмахувались нагайками,
А далі штовхать кулаками
Взялись... Люд тиснеться, писк, виск!
Вже понад голови людей
Почали задні до дверей
Метать великі снігу груди,
І гнів кипів чим раз страшнійш.
Де-де в руках заблиснув ніж,
І чувся крик: „Най гинуть Юди!“
І можеб сорок осьмий рік
Були ми кровю охрестили,
Колиб у тій рішучій хвили
Піп свого слова не прорік.

За шумом, галасом та криком
Ніхто й не бачив, як між нас
Він увійшов, — коли нараз
З придверним Розпяттям великим
В руках перед людьми він став
І хрест високо підійняв
І голосним озвався кликом:
„Бог з вами, діти! Що се, ви
Опутані злим духом нині?
Що ви, Татари чи Туркині,
Що коло божої святині
Такий гармідер завели?
Чи місце тут на колотнечу?“

„Не ми її розпочали!“ —
Гукає мир. — Адить, пан-отче,

Пан ключ від церкви взяв, ще й хоче,
Щоб ми на панське нині йшли“.

„Зле робить пан, то не перечу,
На душу гріх бере важкий!
Та чи ж то рація, щоб для того
І ви гріха не менш тяжкого
Тут допускалися й святий
Дім божий бійкою сквернили?
Ні, діти, Богу гнів не милий“.

„Та миж для божої хвали
Лиш голос правди підняли!
Хиба ж і се зносить терпливо?
Як так, то пан почне нам живо
На тімю кілля ще тесать!
Ні, сього не діжде дводушний!
Кажіть їм ви ключі віддати!
Як пан не буде вам послушний,
То двері будемо ломать!“

„Дурні, дурні! Прости вам, Боже,
Отсю великую хулу!
Не вже ви божую хвалу
Оберегти хотіли може
Тим криком, бійкою? Чи ж ті
Незвісні вам слова святі:
Як Бог хотів би оборони,
То він би в хвилі легіони
Небесних ангелів зіслав?
Ні, діти! Бог нам приказав
Усяким властям покоряться
І слухать розказів усіх“.

„То щож, нам днесь до діла браться?
Пан-отче, сеж смертельний гріх“.

„Ви з мусу, діти, не з охоти,
То Бог гріха не вмінить вам!“

„Алеж, пан-отче, і ви сам
Підете також до роботи“ —
Озвався панський палюган.

„Я?“ — скрикнув піп, мов ужалений, —
„Я? Я? Чиж я не увільнений
Від панщини?“

„Ні, отче! Пан
Велів виразно нам: ідіть,
Усіх на панщину женіть,
І піп також най їде сам!“

„Не буде того, як світ світом!“ —
Знов мир ревнув. — „Пан-отче, ні,
Не бійтесь! Ми за вами всі
Обстанемо. Громада з війтом
Хоч зараз до циркулу йдем,
І старості до ніг падем,
Нехай розсудить нас із паном!“

„Ні, діти, — піп старий сказав, —
Не буде того! Се погано!
Коли пан нині наказав
На панщину, то видно, діти,
Сам Бог йому сю мисль зіслав,
Йому дозволив розгордіти,
Щоб незабаром сам він в сїти
Свої гордості попав“.

„Так от що я сказать вам мушу,
Схотів пан взяти гріх на душу,
Схотів у свято рокове
Нам церков божу замикати
І нас на панщину всіх гнати, —
Най буде й так! Хто поживе,
Побачить, що то з того буде.
Миж, діти, бунтів не робім,
І задля панської гордині
В додатку ще й на себе нині
Гріха тяжкого не берім.
Ми силі, власти покорімся
В покорі, діти, покажімся
Ми достойнішими, як він“.

„Виж нині мали присягати!
Чи ви гадаєте, що вам
Зложить святу присягу дам,
Як двері будете ломати?
Знесім ще пробу сю тяжкую,
А я вам певно пророкую,
Що Бог її нам почислить.
Хибаж не звісно вам, що зрана,
Поки зоря зійде румяна,
Найдужче все мороз смалить?
Та хоч застелить він віконце,
Та се лиш знак, що швидко сонце
Заблісне й землю отеплить“.

І диво сталося з людьми:
Усі притихли, посмирніли,
І похилились, посумніли,
А очі всіх на схід летіли,
Мов ждали тут же скону тьми.

Та небо нічу так погідне,
Тепер, коли вже малось дідне,
В тяжкий туман заволоклось,
І за селом в яловім бору
Важке гудіння пронеслось.
І тільки піп скінчив, аж осьь,
Віщуючи страшну вихору,
На цвинтарі високий вяз
Так жалібно почав скрипіти,
Що затремтіли всі, мов діти,
І глухо застогнали враз:
„Най судить Бог! Будем смиряться!
Ходім на панщину збираться!“

XII.

Новорічня буря. — Панське привітання. — Розмова пана
з попом.

Гей, розшалілась буря люта!
З устоку вітер засвистів,
Мов дикий кінь, порвавши пута,
Нараз на волю полетів.
То озирнесь, копитом гряне,
Підскочить, фиркне і зарже,
То рушить вчвал, аж землю рве
Копитом, колесом піде,
І знов зарже і раптом стане.

Бурхав так вітер, скріплий сніг
Рвав з поля, ніс в село туманом,
Бив в очі, стежку зперед ніг
Неначе вкрав в короткий миг,
А вив, ревів, мов сам не міг
Скрить в собі гнів над нашим паном.

Та тяжчий плач і рев і стони
Ішли по хлопських всіх хатах:
Ридали діти, старці, жони,
А буря ще збільшала страх.
Всі палець божий в ній вбачали,
Ознаку божого гніву.
З яким плачем випровожали
Нас на роботу лісову,
Як мов на смерть вже нас прощали,
Се не забуду, док живу!

Та ба, даремний плач і сльози!
Пан каже, й мусить бути так.
Вже по оборах чуть погрози
І крики панських посіпак.
І от в метіль та рик шаруги
З обори тут один, там другий
Помалу виїзжа мужик.
Конята форкнуть, жмурять очі,
Посапують під бурі рик;
Мужик закутавсь у кожух,
А тут метіль то в бік заточить
Санки, то зпереду заскочить,
І запирає в грудях дух.

Та ба, сильніша панська воля,
Ніж та метіль посеред поля!
Та воля всім, немов обух
Над головами затяжила.
І потяглись горі селом
Санки порожнії гуськом,
А буря слід їх заносила.
Лиш десь-колись крізь вітру шум
Щось мов комарик забреніло —

Се голос дзвонів. Світе білий!
Там десь святкують! Люду тлум
У церкві, світло все палає,
У гору йде кадила дим,
Всі моляться, а дяк співає...
А ми — мов клятї! Нам одним
І свята божого немає!

То всякий, вчувши дзвонів гук,
Батїг невільно відкладає,
Здіймає рукавиці з рук,
Перехрестився і зітхає
Й молитву шепче.

Коли глядь,

Аж і з попівства їдуть сани,
На санях піп, два атамани,
Й слуга. Значить, пан справді гнать
Попа задумав до роботи!
Яким се правом? Чи добився
На теє дозволу в губерні?
Не дармож довго так барився,
А ті пани на все штудерні.
От так ми думали, і знов
Нових нещасть на себе ждали.
Втім із переду чути: „Гов!“
Ось двір! І ми край брами стали.

А в брамі пан стояв — високий,
Плечистий, в польських чоботах,
У футрі й шапці, чорноокий
І чорновусий. У руках
Канчук держав і тріскав ним
На вітер ніби для іграшки,
На правду-ж сани він числив,

Що проїздили перед ним,
Горілку потягав із фляшки,
А на поклони мужиків
Й кивком не одвічав одним.
Та ось попівські їдуть сани,
За нимиж довгий ряд таких,
Що пан їх звав бунтівниками
І з давна око мав на них.
Всміхнувся, близче підійшов
На шлях і гучно крикнув: „Гов!“
І стали сани. Всі вклонились
Низенько. Пан усе всміхався.
„А що, панове, — відіззався, —
Хоч нині ви не опізнались?
А може вітру хто збоявся
І дома при бабах остався?“

„Ні, їдуть всі!“ — сказав атаман,
Що перед паном смирно став.
„Ну, то то й є! А тоб дістав!
Ей, був би битий, як той гаман!
Скажіть ви, бургери, мені,
Що се ви робиге. Коли то
Буде вже раз спокій в селі?
Здається, вас ще мало бито,
А тоб вам жадні воробці
У головах не цвіркотали!
Скажіть но ви, егомосці,
Що се ви знову загадали
Якусь присягу? Хочесь вам
Різок та буків скоштувати?
Ей, Бог не брат мій, але сам
Таку прочуханку задам,

Що й внуки будуть пам'ятати!“
Сказав се і окинув нас
Мов ястріб оком, і немов
Попа побачив перший раз,
До нього ближче підійшов.
„Єгомость, — каже, — що за диво!
І ви на панщину також?
А, гарно, гарно! От правдиво,
Ви добрий пастир: де йде стадо,
Тудиж і він іде. Ну, щож, —
Витайте! Ми приймем вас радо“.

Та піп, хоч голосом тремтячим,
Але з достоїнством сказав:
„Вельможний дідич наш, як бачим,
В гуморі нині. Бог послав
На пана радість, — слава Богу!
Молітесь, паночку, лишень,
Щоб Бог на завтрішній вам день
Сю радість не змінив в тривогу!“

Пан враз аж кинувсь, мов його
Шпигнув гадюки зуб затрутий.
„Що, що сказав ти, попе, що?“

„Кажу лиш те, що може чути
Спокійно всякий християнин.
На кого гордість Бог зсилає,
Так що й на Бога він не дбає,
То знак, що близько вже чекає.
Отверта пропасть перед ним“.

„Ти будеш ще мені грозити?“
„Ні, ясний пане, я не грожу,

А лиш кажу вам правду божу,
Котра мабуть незвісна вам“.

„Таких вчи дурнів, як ти сам,
А не мене будеш навчати“.

„Я панській мудрости віддам
Чолом охочо, рад лиш знати,
Чи то вона веліла вам
Сьогодні свято бунтувати,
Святую церкву замикати
І гнать на панщину людей?
Ей, пане, пане, схаменіться
І мудрістю ви не чваніться!
Таж як би власних я грудей
Не був наставив в обороні
Тих ваших слуг, то хто і зна,
Чи коло церкви би в тій хвили
Ся буря і метіль грізна
Калюжі кровю їх червоні
Не замітала! Пане милий,
Тямуйте: в світі без ріжниць
Усе свої границі має,
І що нікто таких границь
Безкарно не переступає“.

„Ге, гарне казання твоє!
Та знаєш, попе, ось що дивно:
Для інших в тебе мудрість є,
А робиш сам якраз противно.
Чи не казав тобі я: знай
Свої попівськії границі,
Усяку школу занехай,
Не говори хлопам дурниці!“

А ти ось як! Завзявсь мабуть
Мене до крихти зруйнувати!
Хлопи присяги, волі ждуть,
Горілки, хоч їх ріж, не пють,
І Жид платить не хоче рати.
Так щож ти думаєш? Мені
Через попа іти з торбами?
Ні, попе! Ще раз кажу: ні!
Не так я поговорю з вами!
Завчасно ти й той клятий Шваб.
Про волю ще заговорили!
Ось покажу я вам, хочаб
Ви що хотіли, те й робили,
Що я тут пан! Від нині ти
Махай на панщину з хлопами!
Вмів шкоду ти мені нести,
Відроблюй власними руками!”

„Що пан тут пан, я добре знаю,
Та тільки є й над паном пан.
Я тільки силі улягаю,
Та в очі пану заявляю,
Що се безправство, що мій стан.
Мене від панщини звільняє,
Що царське право пан нехтує“..

„Про право тут балакать всує,
Бо не твого ума се діло.
Ти бачив, попе, інвентар?
А там стоїть, що піп тримає
Ґрунт між громадою з двох пар.
От з того виводжу я сміло,
Що ґрунт сей хлопський, рустикальний..

І з нього панщини звичайний
Для мене вимір випада“.

„Воноб то так, лиш те біда,
Що в інвентарі-ж додається:
„Від панщини й данин свобідний“.

„Свобідний тільки той, хто гідний!
А втім, коли тобі здається,
Що кривда сталась над тобою,
Жалійся в суд, а я постою
За своїм правом. А в сей час
Я ще тут пан, і мій наказ
Сповняйте! Годі тут молоти!
Ану, до ліса, до роботи!
А живо, не жалійте рук, —
В противнім разі вам гайдук
Нагайкою додасть охоти.
Ну, гейже! Поспішайте враз!
Я швидко вийду сам до вас!“

XIII.

Робота в лісі. — Піп-мученик. — Вибух людського гніву.
— Пан-миротворець. — Панські слуги не знають жарту.
— Попова оцінка панського жарту.

Ревів, стогнав від бурі бір,
Немов голодний, лютий звір,
І чорним гиллям мов руками
Махав у вітрі, бивсь і хріп,
Коли понурими купками
Віздили ми під темний стріп.
Як дивно, лячно якось стало
Усім в тій хвилі, наче ми

В якийсь заклятий світ вїздили,
У царство сумерку й зими,
З якого вже по вік не мали
Вернуть живими, як з тюрми.

Як дивно, лячно залунали
Удари наших топорів,
У звори, дебри відгук слали,
Немов тим відгуком скликали
Громади відьм та упирів.
А кожний знав, що нині свято,
І що той святотатський гук
Хто зна, яких і як багато
На світ накличе бід та мук.

Та ба, не час було вагаться,
Коли ні думать, ні вертаться
Сіпаки панські не дають.
І ми самі, щоб заглушити
У собі страх, давай трощити,
Що аж тріски мов град падуть.
Рубаєм, зуби закусивши,
Мов дерева ті — найзрадливіші
У світі наші вороги.
Ті стяте дерево корують.
Ті ріжуть пилами, чвертують,
Кладуть у стоси і в стоги.

Попови-ж панські посіпаки
Веліли тягати гиляки
На купу з парубками враз.
„Бог з вами!“ — люде закричали, —
„Хибаж старий до того здалий?
Хиба нема сумління в вас?“

Глядіть, він ледви робить кроки,
А тут пні, ломи, сніг глибокий,
Тут сил потрібно не таких!

„Мовчать!“ — атаман крикнув. — „Голя!
Ми робим так, як панська воля!
Тягніть, єгомость!“

Люд затих,
І мовчки, в лютости понурій
Під ліса шум і стогін бурі
Кипить робота лісова.
Та бачимо, як панські слуги
Сміються нишком, як з натуги
Наш піп старенький умліва,
На купу тягнучи дрова.
Сміються кляті, не зважають
На старість, на духовний стан,
Його найдужче наганяють.
„Тягніть, єгомость! Швидко пан
Прийде! Як стіс малий застане,
То буде клопіт вам і нам“.

Та дармо з сили вибивався
Старий — тремтить його рука,
Не може двигнуть патика.
Ногами що крок спотикався,
Упав, устав і знов хапався,
Та де вже там йому така
Робота! Довго ми дивились
На те, як мучили, глумились
Сіпаки панські над попом,
Як він, не кажучи й словечка,
Коривсь, хилився, мов овечка,
З сил вибивавсь під патиком.

Ба далі бачимо: знеміг
Зовсім, мов скипка, впав у сніг
Із патином, що взяв на плечі,
І груди вже хриплять старечі.
Та ще сіпакам не досить!
Мов круки жертву оточують,
То штуркають, то підіймають.
„Та годі тут вам сніг місити!
Ідіть поліна там носить!“

І враз — яке се сталося диво?
Чи вітер свиснув так страшливо?
Чи затріщав підтятий пень?
Чи мигнув блискавки огонь?
Чи в серцях наших щось прорвалось,
Що там від рана в лід стиналось,
І раптом ринуло на світ?
Досить що мов на розказ даний
З сокирами та топорами
Ми кинулись, ревли словами:
„Недолюдки! Прокляті! Ждіть!
Досить вже нашу кров ви ссали,
Томили нас і збиткували!
Тут ми розсудимося з вами!
Раз гинуть! Бийте їх, валіть!“

Чи вітер ніс нас, чи злі духи
Прискорювали наші рухи, —
Досить, в одній хвилині ми
Всіх посіпаків обступили,
Мов парканом обгородили
Гнівними, дужими грудьми.
Сталеві вістря заблищали

Ось-ось над головами їх:
„Моліться, кляті!“ — ми кричали. —
„Ось вам і піп! У кого гріх
На совісти, най сподіваєсь,
Най швидко молитесь і каєсь,
Бо відси жаден з вас живим
Не вийде!“

Зблідли, поніміли
Сіпаки, наче помертвіли;
Таким ми напором страшним
На них наскочили, що й мисли
У них не було опираться;
Тривога й жах на них натисли
Так, що ніхто не смів і рваться
До опору, а тоб його
Були напевно тут же вбили.
Самі не знаючи, чого,
Усі враз голови склонили
І людям кинулись до ніг.
Рік сорок шестий і кроваві
Його події знать в уяві
Воскресли мов живі у всіх.

„Сусіди, браття, Господь з вами!
Що робите? Хибаж се ми
З охоти власної, сами
Се робимо? Хибаж над нами
Не той сам пан, що і над вами?“

„Неправда!“ — крики розляглися. —
„Бо нас неволять до роботи,
А ви із власної охоти
У панську службу нанялися.

Тепер ми браття вам, сусіди?
А чим то ви для нас завсіди?
Які то в вас тоді слова,
Коли під вашими руками,
Під канчуками, нагайками,
Нам тіло кровю підплива?
Ні, годі! Горе наше в щерть
Переповнилось! Всі погинем,
Але на вас ще пострах кинем!
Моліться! Тут вам буде смерть!“

„Ха, ха, ха, ха! Отсе то й діло!“ —
Над нами враз загоготіло. —
„Ха, ха, ха, ха! Отсе то раз!
Чи бач! Пани офіціялісти
Учаться на колінах лізти
Перед хлопами! В добрий час!
Та фе, панове! Гонор майте!
Досить клячати, уставайте,
А то промочите штани!
І чом ті люде так над вами
Стоять довкола з сокирами?
Чи в танець ладяться вони?“

Се пан був. Мов з землі вродився,
Так враз між нами опинився
У футрі, в польських чоботах,
І з своїм канчуком в руках,
Гордий як все, та не гнівливий,
Ба навіть усміх жартівливий
Іграв у нього на устах.

Ми всі застигли. Грім із неба
Не був би так нас остовпив.

Безумний гнів, що осліпив
Нас перед хвилиною, остив,
І якимось так самі від себе
Ми застидались, мов би нас
На крадіжці усіх спіймали.
І, наче на команду, враз
Ми сокири вниз попускали.
А пан усміхнений, гордий
Війшов спокійно в середину,
З погордою очима кинув
На слуг. З них кожний ще блідий,
Тремтячи, мнявсь з ноги на ногу
І силувавсь здавить тривогу,
У душі дякуючи Богу,
Що спас його від рук людей.

А пан сміється з них і кпиться:
„Ну, що панове — каже він, —
Навчили вас хлопи молитися?
А щирий знать був ваш поклін!
Ну, гарно, гарно, се нічого
Не шкодить вам! А пану Богу
Молитва всюди мила є,
Як тільки в скрусі і любови.
(Слова ті з притиском промовив)
Хто Богу дух свій віддає“.

Мовчали слуги, мов закляті,
А пан звернувся вже до нас:
„А дурні, дурні, дурні з вас!
Ще більше дурні, ніж завзяті!
Яж вашу вірність трібував,
Неначе сина батько щирий,

А вас мов біс опанував
Відразу рваться до сокири!
Яж, дурні, тільки жартував!“

Мовчали всі, мов чорна хмара,
І попускали очі вниз.

А пан: „Самі ви завзялись
На власну шкоду! Мов отара
На сліпо в пропасть ви прете!
Чому? Я можу вам сказати:
Вам тут погані супостати
Наговорили, мов святе,
Що швидко волю вам дарують,
Данини й панщину скасують.
А що, не правда? Ну, скажіть!“

Народ мовчав. „Ну, ну, мовчіть!
Я знаю все. На жаль великий,
Гадючі, хитрі ті язики
Одно забули вам сказати:
Як на ту волю заслужити?
Так отже я скажу вам се:
Той тільки варт на волі жити,
Хто над собою й гнет знесе.
От я й задумав стрібувати,
Чи варті би свободи ви?
Хотів собі зажартувати,
І бачу, що ще довго ждати
І довго ще вам мандрувати
По розумець до голови“.

Народ мовчав. Втім перед пана
Атаман виступив, вклонився.
„Дарують ясний пан! Від рана

З нас кожний нині вже гонився,
Немов листок той над водою,
Двічі над смертю самою!
А то був жарт, лиш панський жарт!
Ні, ясний пане, вірних слуг
Пани так інші не трактують,
Для жарту їх не сумітують
Під хлопські п'ясти, під обух.
Тож ми хиба не малиб глузду
У пана довше ще служити;
Від нині дякуем за службу, —
Най пану Бог без нас щастить!

Пан очі витріщив — ні слова!
Немов атаманова мова
Йому нараз усю ту річ
У іншим світлі показала,
Та ще веселість не щезала
З його лиця і уст і віч.
Коли нараз між мужиками
Щось застогнало і руками
Кивнуло, — люде підійшли
І перед пана привели
Попа безсильного, слабого,
Що підчас розруху цілого
Лежав простертий на землі.
Він був блідий як труп, трусився,
Немов підтятий; з під повік
Полумертвий вже зір світився,
І ледви чутно він прорік:
„Пан жартував, мов батько добрий;
З дітьми, їх вірність трібував!
А чи і з Богом теж для проби

Невинно пан пожартував?
І то був жарт, що боже свято
Пан зніс, що церков нам запер?
І то був жарт, що так завзято
Без суду і без права взято
Мене й замучено тепер?“

„Все те був жарт. За жарт той, пане,
Я скаргу перед божий суд
Заношу. Нині ще там стане
Мій дух, а твій нім рік сей кане
У вічність — теж туди позвуть.
Добро твоє в злодійські руки
Піде, й сліду не буде знать
Твого буття, сини і внуки
Сей жарт твій будуть проклинать!“

Сі ні то грозьби, ні проклони,
Мов крила чорної опони
Світ панови заволокли.
Він затремтів, стиснувши зуби,
То вуси торгав, то гриз губи,
А далі рік: „Плети, мели!
Безумний старець, тай по всьому!
Ану! Збирайтеся до дому!“
І віддаливсь. І ми пішли.

XIV.

Тиша після бурі. — Смерть попа. — Скарги до властей. —
Старостинське слідство. — Комісар-дорадник. — Громад-
ські пленіпотенти. — Пленіпотенти-мученики. — Панська
наука. — „Бог правди й волі ще не вмер“.

Неначе сни тяжкі, гнетучі
Було все те, що того дня

Ми перебули: бурі-тучі
І вибухи чуття ревучі,
І кривда і грізьба страшна.
А як із ліса ми на поле
Без гласу вийшли, вколо нас
Було мертве все, тихе, голе.
Снігова площа простяглась
Навкруг; безбарвна, сіра хмара
Закрила небо, вітер втих,
Лиш ген там десь синява пара
Вилась клубками з стріх сільських.

І в наших грудях після тих
Страшних подій так тихо стало,
Так сумно ялось, наче всі
Надії наші щось підтяло,
Мов небо нам само звіщало:
По вік вам жить на ланцюсі!

Під гнетом почуття важкого
Ми звільна, мовчки йшли в село,
Мов похоронний хід. Було
Се в части й так — таж ми слабого
Попа везли. Життя плило
Із уст його струйками крови;
Весь він уже холодний став,
Лиш звільна серце билось; мови
Не стало, тільки прошептав:
„Прощайте, діти! І простіть
Йому, лишіте кару Богу!
Коріться тьмі, допоки тьму
Бог на погібелі дорогу
Не виведе!“

Та ми тепер
Уже, й не радившись, знали,
Що тут кориться не пора
Як проїздили край двора,
То бачили, як пан запер
На ретязь браму, — знать боявся,
Щоб люд таки не спамятався,
Та в жарт його і не роздер.

Та ми спокійно двір минули
І на попівство всі звернули;
Старого із саней знесли,
Огріли і оберегли,
А потім скаргу написали,
Пленіпотентів обібрали,
Щоб до староства вмиць ішли.

Такий то ми Новий Рік мали!
Уже відправи не було.
Замість утіхи всі ридали,
А к вечеру ціле село
Сходилось до попа до хати
Старого пастиря прощати,
Останній раз поцілувати
Холодні руки. Він тепер
Ще ледви дихав, згасли очі,
А як згустіла пільма ночі,
Він супокійно, тихо вмер.

Та те, чого так пан боявся,
Таки не вмерло з ним ураз;
Противно, аж тепер у нас
Із паном танець розпочався.
Лиш що ми скаргу подали

На пана до староства, — чуєм,
Вже й панські скарги дві пішли:
Одна на нас, що ми бунтуєм,
Що сокирами хтіли вбить
Слуг панських, з димом двір пустить,
А друга скарга до губерні,
Що пан комісар бурить люд,
Що вісти розпуска химерні
Про хлопські права, що скверні
Промови людям промовляє,
На злочини їх підмовляє, —
На се знайшлися свідки тут.

Бо й справді Жид зумів зловити
Кількох з громади за язик:
Він штучками, як з давна звик,
Заставив пяних говорити,
І видобув усе від них,
Що говорив комісар! Втих
На хвилю гомін, шум і крик
В селі; ми панщину робити
Ходили смирно, все ждучи,
Що то з усього того буде.

Аж раз — вже пізно уночі
Ураз збентежилися люде:
По тихій вулиці сільській
Промчали криті панські сани
Із урядовими дзвінками
І в двір заїхали. Як-стій
Пішли розмови поміж нами:
„Хто се, за чим?“ Аж рано крем
Ми взнали: з гостей із сусідства

Сам староста з комісарем
Прибули у село для слідства.

От почали тягнуть людей,
І ми пізнали незабаром,
Що староста у двір не даром
Заїхав, а враз з ним худий
Новий комісар. Поділили
Вони між себе так роботу,
Що староста мов на охоту
В дворі із паном день у день
Балює, бавиться, полює,
Комісар же, глухий як пень,
На людські кривди і терпіння,
Не знав ні права, ні сумління,
Не сердився, не лютував,
Лише з незрушеним спокоєм
Холоднокровно слідство тяг,
І тим тупим спокоєм своїм
На свідків наводив він страх.
Питав помалу і розважно
І слухав відповідь уважно,
Та запитами так підходив,
Що неосвічених людей
До признань і до сліз доводив.
Його й прозвали „Чорт худий“.
Се слідство вів він по мистецьки,
Все списуючи по німецьки,
Лиш те, що злого і лихого
Про себе й інших люде знали,
А не нотуючи нічого,
Що проти пана зізнавали.

Нема що мовить, очорнили
Ті протоколи нас кругом:
Як ми присягї забажали,
При церкві слугам загрожали
І в лісі мало що тельмом
Усіх не вбили. Все до чиста
Там списано. Про теж, як пан
Без права накидав горілку,
Як боронив завести шкілку
І в свято нас, гірш антихриста,
На панщину, немов поган
Гнав на роботу — ані слова.
І кожний відходив як струтий.
„Тепер нам лиха не минути!“
Селом ішла загальна мова.

Пан староста три дні сидів
У пана, десь колись глядів
На комісарську ту роботу,
Хоч протоколів не читав;
Нарешті пана попрощав,
Вернув до міста у суботу.
Комісар мов слота осінна
Ще тиждень висів над селом,
І раз-ураз тяг протоколи,
Мов жили витягав поволи
З людей, мов воля невідмінна
Була в нім — всіх окрити злом.

Було се вечером в неділю.
Нас кілька в хаті у дяка
Сиділо і ні будь яка
Розмова нам не йшла, надію

Ми втратили на наше діло.
Втім на дворі щось загуділо.
Зірвалась буря, і в той час
Щось до дверей залопотіло.
Дячиха вийшла і по хвили
Комісар увійшов похилий,
Старий знайомий і нам милий,
Вклонився й рік: „Витаю вас!“

Ми здивувалися, та він,
Оглянувши усіх у зборі,
Всміхнувся, психнув, на ослін
Сів мовчки, ні з ким не витався,
А потім стиха відіззався:
„У, савірюха там на творі!“

Ми слово кидали по слові.
„Помайбі, пане! Чи здорові?
І що вас привело до нас?“
Він ще раз психнув, усміхнувся,
І потім поміж нас нагнувся:
„Ну, маєте порятний квас!
Я снаю фсе! Я протоколи
Перехлятав. Ну, кльоп ніколи
Не спреше, хоч пи пропатав!
Ну, що ви там наховорили!
Хоч би вас сікли та палили,
Шеб тільки сла не вимотав“.

Ми пояснили, що комісар,
Писав усе, як сам хотів,
А писаного не читав.
„Там навіть вмішаний сам цісар!“
Комісар з острахом шептав.

„Я снаю фсе! Оптумав сам.
Ось сей кавальок нате вам!
Перепишіть, а поспішіть!
Пленіпотенти є у вас?
І ше сю ніч то Львова шліть!“

І невеличкий папірець
Подав дякови, пояснив,
Що було треба й як списати,
Куди пленіпотентів слати,
І, ще раз психнувши вкінець,
Він почастунок відклонив
І попрощавсь і вийшов з хати.

Не треба довго вам казати:
Звинулися ми на борзі,
Розбіглися помежи хати.
Ще нічю наші депутати
Поїхали, немов махати
Так скоро мусіли, щоб стати
У понеділок на торзі.
Та хоч як обережно ми,
Сю депутацію післали,
Про те між нашими людьми
Знайшовся хтось, що до двора
Доніс про все. Ми не бували
В таких ще справах і не знали,
Що се — горячая пора.

Гей, розізлився, розкричався
Наш пан, як тільки день освів,
Коли від Жида він дізнався,
Що з повномочними послами
Ми скаргу вислали у Львів.

Він аж заскреготав зубами,
І зараз же писати сів
Листи догінчії за ними,
І зараз рано верховими
Він розіслав їх по панах:
„Де хто таких хлопів спіткає,
Най зараз ловить їх, хапає,
І вяже й до циркулу шле“.

Що й говорить вам про той страх,
В яким жило село ціле
Весь тиждень після тих подій!
В якій непевности, тривозі,
Ми ждали з дня на день, хто в тій
Війні зістане в перемозі?
Чи наші сповнять намір свій,
Чи де їх зловлять у дорозі?

На другий тиждень вість іде:
Зловили наших! Боже правий!
Як затремтіли ми! Тверде
Каміння-б дрогнуло. А бравий
Наш пан аж голову підняв,
Коли почув, що три дні тому
Знайомий пан послів спіймав
І під сторожею післав
Не до циркулу, а „до дому“.

„Розумний той, поцтивий Стах! —
Сказав наш пан, — зробив до ладу!
Гальо, скликайте всю громаду,
Нехай у всіх на їх очах
Посли дістануть чоколяду,
Най бачуть і най мають страх!“

Зізвали нас — кого з роботи,
Кого із хат, старих, малих;
Жінок, дітей нещасних тих
Пленіпотентів в перший ряд
Велів пан ставить, хай уздрять,
Як будуть їх батьків пороти,
Нехай і внуків пізних вчать,
Що хлопу пана не збороти.

Ось їх нещасних привели
Повязаних, блідих, нужденних,
Обдертих, змарганих, струджених.
А як до пана підійшли,
Пан гайдукам дав знак рукою
І крикнув: „В сніг їх! На землі
Кладіть і бийте, поки я
Не скажу: годі!“

І в спокою
Він став свистати. А двірня
У сніг нещасних повалила,
На кожного чотири їх,
Один на голову сіда,
На ноги другий, іншіж два
Ну молотить, що може сила.

Спершу неначе на мертвих
Удари сипались, бо в сніг
Лицем привалені й кричати
Не здужали, лиш тіла їх
Метались, мов хробак розтятий.

Пан свище, а двірня січе.
Вже кров крізь шмаття виступає,
Потічками на сніг тече,

І з снігу наче з під землі
Болющий хрип глухий лунає.
Пан свище, мов не замічає.

А втім жінки й дітки малі
Катованих ураз юрбою
З плачем, риданням і мольбою
Поверглись панови до ніг.
Пан свище, мов не бачить їх.

Одна дрозжучими устами,
На колінках підповзши, пана
Хотіла в ноги цілувать,
Своїми кровними сльозами
Той панський чобіт обливать, —
Та пан, все свищучи носком,
Її в уста штовхнув, аж впала
В сніг горілиць і застогнала,
І кров із уст пішла цюрком.

Аж по страшенно довгій хвили,
Коли вже біль почав глушить
Крик мучених, пан рік: „Досить!“
Їх підняли, снігом обмили,
Та не було вже в бідних сили,
Щоб удержатися на ногах, —
Їх слуги мусіли держати.

„Ну, що, — став пан до них казати,
Пізнали ви до Львова шлях?
І знаєте, чим то смакує,
Як проти пана хлоп бунтує?
Ще ви пізнаєте не так!
Се вам від мене лиш завдаток,

В циркулі жде вас ще додаток.
Ведіть їх, хлопці, в добрий спряток,
В шпихлір, і на один личак
Усіх звяжіть і дайте їсти!
Потому нам розкажуть вісти
Про подорож. Ми ще прийдем
Балакать з ними два-три слова,
А як навкучить нам розмова,
Їх до циркулу відведем“.

А ми стояли, мов мертвії,
І ні чичирк. Всі ті події
Останню крихточку надії
Нам відняли. Що нам робить?
Бороться з паном ми не в силах,
В губернію хиба на крилах
Жалоба наша долетить,
А з паном староста держить.
Нам лиш лишається мовчати,
А ні, то поле й дім кидати
І світ за очі утікати.

А пан, вповні щоб довершить
Свою побіду, обернувся
До нас і гордо огризнувся:
„Ви бачили, яка моя
За бунт заплата? Чей на далі
Всі будете докладно знати,
Як скоботати вмію я.
Жалійтеся, хто хоче більше,
А я потраплю ще й сильніше
Полоскотать. Кому своя
Не мила шкіра — най трібує!

„І ще одно: ваш пан комісар
Вам набрехав, що швидко цісар,
Чи хто — вам панщину дарує.
Що там комісарю за те
Припаде, се ще ви вздрите, —
А я кажу виразно вам:
Не вірте, хто вам се голосить,
Бо він не волю вам приносить,
Але біду. Ні цар, ні сам
І з неба Бог не має права
Те дарувати, що моє!
Ні, ні, се не цісарська справа!
Ні Бог, ні цісар не дає
Того, чого і сам не має.
Так слухайтеж, що скажу вам:
Най жадна воля вам не сниться!
Не цісар вам її ховає,
І поки я тут, не явиться
Вона, хиба я сам вам дам!“

Так богохульними устами
Він вимовив і в двір пішов.
Здається, сими він словами
Бажав нас пригнітити, немов
Тяжким камінням; та противно,
По тих словах в нас дух війшов.
„Сліпий, сліпий!“ — ми погадали —
„Ти думаєш, що світ увесь
В руках держиш, а доля дивно
Тебе веде і в скісь і в склесь,
І сам не зглянешся, як пасмо
Твоїї гордості урвесь“.

І вже не страшно нам, не жасно
Було, коли щось по двох днях
Пленіпотентів наших бідних
Ледви живих на битий шлях
У путах повели. Як рідних
Ми їх прощали і кричали:
„Не бійтесь, браття! Бог благий.
Не дасть, щоб без кінця ширшали
На світі наші вороги!“

Нам не страшна була й та чутка,
Що до циркулу надоспів
З губерні наказ: зараз тутка
Комісарю спішить у Львів!
Пан з радости аж руки тер:
„Взяли бунтівника з повіта!
Засадять же його тепер,
Що певно не побачить світа!“
А ми хоч тяжко сумували,
Та все одну потіху мали:
Бог правди й волі ще не вмер!

XV.

Великодня Субота 1848 р. — Цісарський патент зносить панщину. — Хлопи не розуміють. — „Ходім до пана!“

Минула та зима проклята,
Остання із проклятих зим.
Зближались великодні свята.
Вже перед четвергом страшним
У полі почалась робота.
Настала вже й страшна субота —
Великий, незабутній день
Для нас, великдень наш єдиний.

Хвилину кожду тої днини
Я тямлю, мов би все лишень
Учора діялось.

Ми з ранку,
Ще й заморозь не відійшла,
В дворі пшеницю маріянку
До сійби ладили. Була
Пора у ранішні обіди,
Коли упорались з зерном.
„Гальо до дому, а бігцьом!
І кождей зараз най приїде
Із бороною на майдан!“
Отак командував сам пан.

Побігли ми, перекусили,
Що там готового було,
Та поспішаємо що сили.
Уже зібралось все село;
Хто з боронами, хто з сівнями,
Жінки й дівчата з рискалями;
Ще назганяли і хлопят
Погоничів, та з ужевками,
Щоб борони йшли затягать.
І поставали ми рядами,
Немов на муштрі салдати;
Атаман ходить поміж нами,
Числить, чи всі, й розпоряжає,
Кому, куди і з ким іти.

Втім зирк, аж возик заїзжає
Горі селом, одним коньом.
Край фірмана гайдук куняє,
А фірман луска батогом.

А ззаду — хто се? Боже милий!
Сеж він — комісар, се той сам,
Котрого ніби засадили
У Львові! Дивно якось нам
Зробилось, серце так забилося,
Немов нечувану якусь
Страшну чи радісну новість
Ось-ось почути нам судилось.
Атаман навіть, хоч не трус,
А також став, мов остовпілий,
І тільки буркнув стиха: „Бог вість,
Що се значить! Але мабуть
Се щось негарне“.

Як уздріли

Нас ті, що їхали, так тут
Комісар штовхнув гайдука;
Гайдук жажнувся отуманілий,
І мало-мало сторчака
Під віз не впав. Та вмить продрухавсь,
Рукою в заушник почухавсь,
Зігнувся звільна і відгріб
Солому в возі, з під соломи
Щось виняв, мов великий хліб,
Завите в шмату. Глядимо ми
Й дивуємось. Аж ось гайдук
Зліз з воза, взяв тото до рук,
І через плечі, мов барило
Повісив, шмату відгорнув —
Се тарабан! Гей, як торкнув,
Заторохтів, загримотів,
Що аж луною покотило
По всім селі. Загаморило
Село. З городів, з поля, з хат.

Старі й малі кричать, біжать
Послухатъ, що се за пригода.
В широкий круг юрба народа
Віз обступила.

„Тихо, гей!“ —

Комісар закричав пискливо
І встав на возі, виняв живо
Папір з кишені.

„Я отсей

Папір вам маю прочитати,
І прошу топре увашати,
По то патент цісарський є“.

І став комісар муркотати
Все по німецьки. Люд стає
На пальці, рота роззявляє,
Та де тобі порозуміть!

Лиш сей та той зітхне глибоко,
Перехреститься, зведе око
До неба і як стовп стоїть.

А пан комісар так утішно
Читає, голосно, поспішно
Викрикує якісь слова.

Скінчив. „Ну, сросуміля вшецко?“

„Ні, паночку, хоч би словечко!“

„О клюпа, клюпа хольова!

Своєї волі і свопоти

Не росуміє! Слюхай весь!

Віт третій май, що ось натхотить,

Вам воля повная таєсь!

Вам цісар паншину тарує.

Танин не путете платив.

Най коштий сам сопі працює!

І ще отно най коштий чує:
Пан староста тїсь випустив
Пленіпотенти ваші з цюпи.
Ну, сросуміля?“

Всі мовчать.

„Ну, сросуміля, кльопа клюпи?
Шо так стояля, як ті слюпи?
Гей, віват цісарю кричать!“

Усі мовчать. Втім наблизився
З юрби наш вїт і поклонився
Комісарю і так сказав:
„Даруйте, пане, що приймаєм
Так холодно сю вість. Не знаєм,
Чи правда то. Нам запевняв
Наш пан, що то не може бути,
Що мали й вас у Львів позвать,
Аби на віки нас замкнути;
Що цар не сміє дарувать
Нам панщини, бо то річ панська“.

„О клюпа кльопа христїянська!
Пан мав інтерес так касать.
І цар панам не вітпирає,
Що панське, тільки опіцяє
Їм з каси панщину сплатить.
А я, слюга його не мошу
Турить вас, правту вам холошу.
Печать ся, снаєш, шо сначить?“

„Най нам здоров панує цісар,
Тай щоб при нім і пан комісар
Жили нам довго, — але ми
Вже так багато потерпіли,

Що боїмось, аби й сей раз
Знов на леду ми не осіли.
Ми, паночку, просилиб вас:
Із нами враз у двір ходіть,
Патент сей пану прочитайте,
Йому й печать сю покажіть,
А вже тоді, як він все знайде
В порядку, ми повірим всьому.
Тоді вже й цісарю благому
Подякуємо ми любовю,
Йому добром і навіть кровю
Послужим щиро ми при тім“.

„Се топре, кльопа, ти скасаля!
Хотім у твір, апи пісналя
І пан ваш все. Хотім, хотім!“

XVI.

„З цісарського розказу. — Комісарева научка панови. —
Панський жарт із комісарем.

Сиділи в ганку пан і пані
За сніданням, коли нараз
Юрбою, з шумом, наче п'яні.
Ми все подвіря заступили.
Комісар попереду нас.
При нім гайдук ішов, що сили
Торохтячи по тарабані.
Поблідла пані, піднялась,
Поглянула, трохи не впала.
І білі руки заломала,
І не то з питанням, не то
З сумним докором в очі мужа
Поглянула. Та знать не дуже

І пана втішило тото
Незвикле зборище. Ще дужче
Змішавсь, аж зуби закусив,
Коли побачив, хто зтрусив
Сей збір. Комісар! Так йому ще
Нечистий вязів не скрутив?
Ну, буде лихо неминуще!

Та щоб успокоїти жону,
Пан з ганку звільна і поважно
Зійшов, і грізно та протяжно
Звернувся до селянства: „Ну,
Чого ви тут?“ При тім став так,
Що до комісаря плечима
Був звернений і наче й разу
Його не бачив. Гайдучина
Знов в барабан заторохтів;
Комісар з злости наче рак
Почервонів. Лиш що хотів
Пан щось казати, аж над ушима
Його: „З цісарського розказу!“
Мов ніж по склі заскреготів.
Пан обернувся. „А, пан комісар!
Рідкі в нас гості! Ну, wie geht's?
Давно зі Львова? Вже кінець
Їзді? Ну, що там каже цісар?“

„То є патент цісарський з тня
Сімнадцятого цвітня, року
Пішучого! І во імя
Цісарське — с савтрішного строку
У краю паншини нема,
Танини сносяться й семля
Хлопам дається рустикальна,

А тітичам за право те
Сам цісар з каси заплате —
То воля цісаря пуквальна!

„O Sapperment! Warum nicht gar?“
Пан скрикнув, мов змия вкусила.
„Великий цісар! Царська сила
Над всіми нами! Значить — дар!
Дар для хлопів. Який цар добрий!
Та щоб той хлопський рід хоробрий.
Після заслуг обдарувать,
То треба нас обрабувать.
Віднять нам те, що з волі неба
Вважалось нашим! Що й казать, —
Чудесна добрість! От як треба
Народню вдячність здобувать!
Га, щож, ми дурні, раді вчиться!
Слабі ми, мусимо кориться!
Лиш прошу, ще одно скажіть,
Чи є там ясно в тім патенті:
Де хлопи паном не контенті,
Сейчас до кіс, ловіть, вяжіть!
Чи там наказані пожари,
Різня, убійства, люті кари,
Рабунки панських дібр усіх?“

„Herr Schlachziz!“ — відказав комісар, —
„Herr Schlachziz, mässigen Sie sich!
Топра для всіх пашає цісар.
А про рапунки та рісні
Патент ніякий не ховорить“.

„І в сорок шестім році ні?“

„Herr Schlachziz, пан є туше скорий
В пітосрїнях! А ліпшеп тати
Вше сорок шестому спокій!
Самі ви, польські атентати
Зачали на хлопів стріляти,
Самі на власний карк ви свій
Стягли піту! Ја, пані цею,
Јак пи в вас кльоп пув шольовік.
То він пи вас не пік, не сік,
А грудю заступив своєю!
Та па! Не те вам в хольові!
Тля кльопа пуки і паншизна,
А в вас повстання все нові,
Вас све ойчизна-шляхетчизна!
А як наш цїсар після прав
І пана й кльопа тут трактує,
Ви в крик, шо вольносць вам украв,
Шо кльопа вам урят пунтує.
Ні, пане, ти тепер посунсь!
Кльоп не сліпий, кльоп топре паче:
Отсе сторове, те поляче, —
Der Bauer, пане, ist für uns!
Тепер пропали атентати!
А як які вовки прийтуть,
Шоп нашу стайню напатати,
То вше тут вірних псів найтуть,
Шо топре вуха їм намнуть,
Аш путуть товго памятати“.

„O Sapperment! Тяжкі часи,
Коли вже все зійшло на пси.
А псів багато в нашім краю!
Та тількиж, панцю, я гадаю,

Ви помилились, як за псів
Вважаєте отих хлопів.
Пси вірні свого пана знають.
Пси вірні у тяжкій годині
Його боронять, заслоняють!
Ні, се не пси, а просто свині!
Не віриш? От попробуй ляш
Ти моїм псам перечитати
Сей свій патент, то гнеть уздриш,
Як кинуться тебе витати“.

„Herr Schlachziz!“ пискнув ображений
Комісар, луком випяв грудь
І руку звів — та пізно! Лють
Перемогла вже в панськiм серці...
Він тупнув, крикнув, мов скажений,
Почервонів, а у очох
Заграли іскорки зловіщі.
„Der Teufel drein! Він тут на герці
Прийшов зо мною! Швабський кнѳох
Гей, хлопці, хто-сте найсильніщі,
Беріть його і заведіть
У псарню й фіртку защепіть, —
Най псам патент свій прочитає!
А ви роззяви (до хлопів
Звернувсь) ще мало патиків
Набрали? Що за біс вас пхає
Під мої руки? Браму там
Замкніть! Ось я снідання дам
Всім, хто тут є! Де лози, буки?“

Ми помертвіли. Поки ще
Отямились, а слуги вже

Комісаря за руки ймають,
І хоч він як кричав, пручавсь, —
Бігцем помимо волі мчавсь,
Лиш поли фрака ззаду мають.

XVII.

Панська псарня. — Комісар у псарні. — Погром псарні. —
Комісар хоче до пана. — „Старопольська гостинність“. —
Комісар-миротворець.

Була у пана псарня славна,
Бо пан мисливий добрий був
І в ловах любувавсь віддавна.
Чимало грошей повернув
Він на тих псів. Тут край обори,
Оперта о стіну комори,
Стояла псарня: був то пліт
Високий і дашком покритий
В-округ; в нім мов несамовитий
Скиглив і вив собачий рід.
Була там сотня тої зіжні:
І раси й росту й масти різні:
Хорти, бульдоги, ямники.
Одні на ланцюхах стояли,
Другі в будках спокійно спали,
А інші рвалися, скакали
Верх плота й вили залюбки,
Їх лиш три рази в день кормили,
Тай то ще скупю, щоб не тили
І швидше гнались за звірем;
Ніхто ні гладить, ні пестити
Не смів їх, в псарню доступити
Не міг ніхто, лиш псар Єфрем.

Було пройдеш лиш коло плота,
То рвесь, скигліть тота голота,
Аж землю під собою їсть.
От і не диво, що на тую
Чудну, нечуваную вість,
На поступок безумний, лютий —
Комісаря до псарні пхнути —
На нас на всіх упала млість.

А пан стоїть, як хмара чорна:
У псарні клекотить, мов жорна
Каміння мелють. Враз піднявсь
Страшений дзявк і ляск собачий —
Се знак, що розказ той ледачий.
Сповнивсь, що в псарні опинивсь
Комісар. Слуги ще стояли,
Мабуть що фіртку защіпали,
Й сміялись гупо. Аж нараз,
Із псарні писк піднявся дикий,
Що заглушив собачі крики
І всіми серцями потряс.

„Ратуйте! Квальту!“ закричало
Із псарні — й разом замовчало.
Мов іскра впала між народ.
„Ратуймо!“ разом заревіли, —
„Біжим, ломім сей огород!
Пробі! Комісаря пси зіли!“

І як се сталось, Бог там знає, —
Ураз мов грім залопотів,
Так кинулась юрба цілая
Туди, аж двір застугонів
Від тупоту. В одній хвилині

Пліт рознесли ми по колині,
Будки, дашки — все на шматки!
Собак, що дужчі і лютіші.
Всіх перебили тут на місці...
Крик, гвалт, кроваві дрючки,
Прокляття, зойки і побої, —
Все в оглушаючу злилось
Музику — дай Бог, щоб такої
Вам чути вже не довелось!

Широко рознеслась відтак
На все Підгіря і Поділля
Ся вість про те, як ми собак
В день волі даної побили,
Собачов кровю освятили
Свободу. Ніщо то й казать,
Падкий наш люд на все смішнее;
Десь їм школяр сказав про те,
Що в Франції якась Бастілля
Була: кого туди всадять,
Тому вже світа не видать.
Так от як ту Бастіллю кляту
Люд зруйнував аж до основ,
Тоді аж вольне сонце в хату
Зирнуло, й день новий прийшов.
Похопили се наші люде:
„А в нас хоч песья битва буде
Замість Бастілії!“ Було
Сміху із тої битви много, —
Та в самій хвилі ми смішного
Не бачили — ми лиш одного
Шукали. З уст усіх ішло
Одно: „Комісар! Де комісар?
Патент де, що прислав нам цісар?“

Комісаря десь не було!...
Тут люде всі заметушились:
Не вже так зіли пси його,
Що й костюмахи не лишились?
Аж зирк: в соломі, де гніздились
Собаки, щось шуршить! Ого —
Припали ми і відгребли
Солому — бач! а се комісар!
Грудьми припав він ід землі,
Встромив пів тіла в песю буду,
Лиш ноги ще видні були
З соломи, а в руках держав
Патент, котрим звільняв нас цісар.
Він трясся весь, і не без труду
Ми витягли його на яв.
Та бідненький аж застогнав,
На ноги ставши: пси розжерті
Штани пошарпали на нім,
Порвали й тіло: тяжкі рани
Виднілись в місці не одним,
І кров лилась, — і певно смерти
Пожив би був він безталанний,
Колиб задалегідь в солому
Не заховавсь, і як би ми
Такому жартови страшному
Кінця не вдіяли сами.

„О-ох! Ветіть мене то пана!“
Стогнав комісар. „Ох, о-ох!
Jetzt wird er sehn! Та кошта рана
Путе міні за світків твох!
Тепер ше я йому покашу!“

І шкитильгаючи, ступав,
Опертий на молодіж нашу,
Аж з болю зуби затискав.
Го, го! Тай пан мабуть письмо
Пронюхав носом і побачив,
Що троха надто насобачив,
Що не з поклоном ми йдемо.
Чим скорше слуг у двір стягнувши
І двері на замки замкнувши,
Він сам з рушницею в руці
Став у отворенім вікні.
Таке оружье поготовя
Комісар навіть не прибаг,
Зближивсь і, рани на ногах
Показуючи, крикнув: „Ах!
То є косціносць старопольска!
Herr Schlachziz, — то є пезхольовя
Тля вас! А са сапавку тую
Я вас в тій хвилі арештую!...
То що? Ви йтете вше то войська?“...

Та пан у військо не збирався,
Лиш на комісара змірявся
Стрільбою, й крикнув: „Бачиш се?
Тікай від мене швабський сину,
Бо бистра кулька за хвилину
Тобі погибель принесе!“

На вид стрільби, забувши рани,
Комісар мов змиєю гнаний
Відскочив, зойкнувши, на бік.
Оглянувсь, далі зупинився,
Бо вже в безпечнім находився,
І аж тоді до пана рік:

„Herr Schlachziz! Хросиш? Топре, топре!
Са тее хрошення хоропре
Ми порахуємось! Ше рас
Ховорю: в імени сакона —
Ти арештант! Піттайсь сейчас,
То й кара путе уменшона!“

„Ходи сюди! Бери мя! на!“
Кричав з наругою Мигуцький...
І разом з кожного вікна
Заблиснули люфи стрільб. Війна!
Весь збір заметушився людський.
Комісар зблід і заціпенів,
І сам не знав вже, що казати.
Коли в тім в імени хлопів
Війт виступив і так повів:
„Позвольте, пане, нам ділати!
Нам цісар нині волю' дав
На те, щоб ми йому служили:
А скоро пан забунтував,
Ми вжиємо своєї сили,
Щоб нарозумити його!
Чи так, громадо?“

„Го, го, го!“

Громада зично закричала, —
„Нам Горожана показала
Примір, як гнать ті звірі з нор!
Крешіть огонь! Давай соломи!
Всіх живо смирих уздримо ми,
Всіх вивабимо на простор!“

Ще дужче зблід комісар бідний,
Затрясся, на коліна впав.

„О кльопа, кльопа!“ закричав, —

„Ше лиш сей рас, сей рас послітний
Тля мене ласку ту сропіль
І тайте спокій! Не паліль!
Втишітєся! То тому йтіль!
Лишіть йохо! Не похупляйте
Мене! Як твір пітпалите,
То сакричать усі лиш те:
Комісар так касав! Ви тпайте
Лиш те, щоп він с села не втік,
А я йохо вісьмў як свохо!
О, не ропіль міні ше тохо!
Ітіль то тома і нічого
О тім нікому не кашіль!“

Поміркувались ми. Нехай
І так! Така вже панська доля,
Що й ворог обстає за ним.
„Ну, а щож, пане, наша воля?“
„Ви ще не вірите?“

„Один
Бог бачить, як би раді вірить,
Та так багато вже карались
За ню, так часто помилялись,
Що хочем попереду змірить“.

„О, пітна кльопа! Пітний край!“
Зітхнув комісар, звівши очі,
„Так мнохо піт саснав і лих,
Що й вірити в топро не хоче!
Як так, пішліть ви верхових
То старости, йохо спитати,
Чи я прехав в такій причині!
Та впрочім сам ваш пан віт нині
Не путе панщини шатати!“

„Най буде й так! Як стій пішлем
Людей до старости, щоб крем
Розвідати“, ми всі сказали.
Промили рани і обвили
В комісаря, і посадили
Його на віз, і провели
Його гуртом весело, шумно
Аж за село, і прирекли
Вестись розважно і розумно.
Ми мовчки панський двір минали,
Лиш вартових дали, щоб з дали
Двора і пана стерегли.

XVIII.

Великдень 1848 р. — Пан арештований. — Комісар і пан
перед громадою.

Великдень! Боже мій великий!
Ще як світ світом, не було
Для нас Великодня такого!
Від досвіта шум, гамір, крики,
Мов муравлисько все село
Людьми кишить. Всі до одного
До церкви пруть. Як перший раз
„Христос воскрес“ заспівали,
То всі мов діти заридали,
Аж плач той церквою потряс...
Так бачилось, що вік ми ждали,
Аж дотерпілись, достраждали,
Що Він воскрес — посеред нас.
І яось так зробилось нам
У душах легко, ясно, тихо,
Що бачилось, готов був всякий

Цілій землі і небесам
Кричать, співають: минуло лихо!
Найзлійші вороги прощались,
Всі обнимались, цілувались
А дзвони дзвонять, не стають!
А молодь бігає мов п'яна,
Кричить що сили в кожний кут:
„Нема вже панщини, ні пана!
Ми вольні, вольні, вольні всі!“
Ба й дівора, що в старших баче,
Й собі вигукує, неначе
Перепелята по вівсі.

А як скінчилась божа хвала,
На цвинтар вийшов весь народ,
І як було нас стільки сот, —
Відразу ниць на землю впала
Ціла громада й заспівала
Величній той, хвалебний гимн:
„Тебе, о Господи хвалім!“
Мов грім зарокотіли зраня
Слова високі, звуки втішні, —
Але кінець святої пісні
Покрили голосні ридання!
Дарма-б і силуватися, діти,
Щоб розказать хоч щось-не-щось,
Що в той день славний довелось
Мені на власні очі здріти.
Народ мов безумів з утіх:
Старі скакали, мов хлопята.
Той пару коників своїх
Цілує кожного мов брата,
Та приговорює, пестить.

А там гуртом сільські дівчата
Всі скиндячки з голов знимають
І бють поклони і складають
Перед іконою. Кричить
Усякий на витання друга:
„Христос воскрес, а панщину
Чорт взяв!“ А там старий дідуга,
В селі найстарший чоловік,
На давню, ледви замітну,
Могилку аж грудьми приник,
І обнимає дернину
Й кричить що сили: „Тату, тату!
Ми вольні! Тату, озовись!
Таж ти цілих сто літ ту кляту
Неволю двигав, і вмирати
Не хтів, а волі ждав! Дивись,
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг, — аж нам той промінь блис!
Вже моїх внуків пан в палату
Так як мене не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свобідним вже умре!“...

Аж ось, заледви піп успів
Паски християнам посвятити, —
Аж бачимо: що се долів
Селом валить? Сіріють свити,
До сонця гузики блищать,
І вістря понад головами, —
Тяжкая маса мірно, в ряд
Важкими стугонить ногами.
Жовніри! Грянув барабан,
Мов о стіну горохом сипнув.

А втім, — о Боже мій! — я глипнув:
Посеред відділу — наш пан!
Взад руки скручені, понурий,
Лице до долу похилав,
Мов день і світ і сонце кляв,
Людей стидавсь. Іззаду шнури,
Що панські руки оплітали,
За кінці у руках держав
Гайдук, немов мужик, що гнав
Вола на торг. А позад всіх
Комісар їхав на візочку,
І усміхнувсь, як на горбочку
Побачив церков, тиск сільських
Людей, що очі витріщали
Зі страхом, подивом на сей
Незвичайний вид.

Вже наближався
Той похід, а як порівнявся
З людьми, комісар крикнув: „Гей!
Пан капраль, станьте!“
„Halt!“ роздався
Крик капрала.

„Христос воскрес!“
Комісар крикнув до людей.
„Ну, кльопа. вірите вше тнесь,
Що ви свопітні? Ну, шасть Поше!
А то пан тітич ваш є! Моше
З ним попрощаєтесь, за ту
Йохо велику топроту
Йому потякуєте? Шиво,
Спішіть, хто сна, чи скоро вше
Йохо увитите, по йте
Він у хостину, пити пиво,

„Що наварив тля сепе сам,
І не так скоро вернесь вам!“

Мовчали всі, мов онімілі;
Ураз і радість, жаль і страх
Мішалися у всіх серцях;
Всі очі хлопські остовпілі
Уперлись в пана. Він стояв
Понурившись, мов почував,
Що і його ткнув палець божий.
Але ні-жаден крик ворожий,
Ні згідний сміх, ані проклін
З юрби не вийшов. Що вже кпити,
Клясти і звязаного бити,
Коли й без нас побитий він?

Мовчали ми, та не мовчав
Комісар; ноги ще боліли
Так, що аж зуби він зціпляв,
І було видно, що бажав
Чим можна пану допекти;
Він, очевидно, лиш в тій цілі
Казав його пішком вести
Через село, ще й гайдукови
Дав позад нього шнур нести.
Тепер до пана він промовив:

„Herr Schlachziz! Видиш, кльопа ті,
Що ти ввашав са хутопину,
Вони чеснійші, ніш такі,
Як ти! Вони в тяшку хвилину
Не хочуть кпити і клясти,
Вони топі твою провину
Прощають — вичу то по них!“

Ей, кльопа, кльопа, топра кльопа!...
Та я, пан-цею, не с таких!
Я вше як слий, то чиста сльопа!
Кеп той, пан-цею, хто тає
Пільш ніш сам має, і хто хоче
Ропитись ліпшим, ніш сам є!
А хто мені сропив шо сле,
То-най ше ані в тні, ні в ночі
Мені то рук не попатає,
По товхо їх попамятає!“

Тут пан мов в клітці звір метнувся,
Підвів лице і озирнувся,
І на комісаря з такою
Ненавистю глядів страшною,
Що той аж зблід.

„Гієно! Кате!
Погане, швабське племя кляте!
Чи ще тобі не всох язик?
Чи мало ще моєї муки,
Моєї жінки сліз, розпуки?
Чи той її болющий крик,
Як розставалася зо мною,
Іще тебе не вдоволив?
Ти пхнув її, в грязь повалив.
Сміття! Таж ти її одної
Сльози не стоїш! Звірю лютий!
І ще бунтуєш тих звірів,
Щоб рвали, дерли нас на-впів!
Вонаж слаба, а я — закутий!
Та ні, Бог ласкав! Ще та проба,
Мов хмара чорная мине!“

Веди до старости мене!
Сильнійший Бог, ніж швабська злоба!“

„Га, га, Herr Schlachziz!“ реготав
Комісар, „ти побожним став?
Sehr schön! А віт колиш то, прошу?
Таш ше не тавно, як я чув,
Тим самим кльопам ти самкнув
Поперет носом церкву пошу!
Піти ми пітем, та помалю,
То старости ше маєм час, —
А перед тим ше криміналю
Ви покоштуєте у нас!“
І капралю сказав дві слові,
А капраль крикнув воякам:
„Marsch!“

„Ну, ви кльопа, путь сторові!“
Комісар крикнув нам на возі.
І похід рушив по дорозі,
І швидко з виду скрився нам.

XIX.

Двір без пана. — Провідна Неділя. — „Пані невинна“. —
Хлопи роблять лад у дворі. — Пані хора. — Пані гостить
громаду. — Хлопи йдуть визволяти пана.

Минули свята. Дивно-дивно
Було нам: вже в робучі дні
Атаман не стає в вікні,
Не стука костуром, не лаєсь,
На панщину не гонить! В сні
Часом атаман ще ввижаєсь, —
На яві все пішло противно.
Працюють люде по полях

Самі собі, а співи ллються,
Сміється небо, всі сміються.
Полудне — спочивати ляг
Мужик при втомлених волах,
Полуднує і оглядаєсь,
Чи де атаман не зближавсь;
А втім згадав, що він свобідний,
І аж під небозвід погідний
Веселу пісню зотягнув, —
Урвав, оглянувся, знов ревнув:
„Гей, пропадай ти, наше горе!
І чорт тобі най матір поре!“

А двір мовчить. Немов заклятий
Стоїть він по кінець села
В саді розцвілім. Не прийшла
Охота людям — розізнати,
Що дієсь в нім. У всіх так много
Своєї втіхи, діла свого,
Що й не питали, що там дієсь,
Лиш замічали: служба грієсь
На сонічку, плуги не йдуть
У поле, — тихо так, не чуть
Ні гомону в дворі, ні крику;
Вівати, гостей і музику
Мов хуртовина серед поля
Розвіяла. І до села
Ніхто не відався з двора.
От дивні божії діла!
Одно мале словечко — воля,
І за хвилину мов гора
Між хатою й двором лягла!

Аж ось у провідну неділю
По хвалі божій стали ми
Під церквою, і тут пішли
Розмови про недавнє лихо,
І про теперішню надію,
Про волю і про страх війни,
Про те, як Поляки у Львові
Щось мов задумали, про їх
Ті Ради й гвард'ї народові:
Одні хрестяться, другі в сміх...
Втім війт зблизивсь і крикнув: „Тихо І
Панове браття“, — він додав, —
„Позвольте слово вам сказати!“

Всі втихли.

„Бог святий нам дав
Святої волі дочекати. —
Хвала Йому!“ І шапку зняв,
Перехрестивсь, і всі за ним.
„Ми тішимось, і маєм чим.
Алеж не треба забувати
Нам в радости й о тих, котрих
Бог нашим щастям днесь карає.
Панове браття, кождий знає,
Наш пан в арешті“. Тут затих.
І кашлянув. „Ну, пан із нами,
Що правда, добре жартував, —
Та він же за своє дістав.
Алеж, панове, там в дворі
Лишилась пані з сиротами.
Вона нам не в одній порі
Допомагала, мужа свого

Нераз за нас слізми й словами
Благала...

„Правда, правда!“ всі
Загомніли. „Добра пані,
Вона невинна!“

„І мені
Здаєсь, брати мої кохані,
Що був би гріх, як би чужі
Гріхи на ній ми відомщали.
Чи ви сей тиждень навіщали
Її? Що з нею?“

„Таки ні!“

„Ніхто не був? В дворі так тихо.
Хто зна, чи там не склалось лихо...
А після всього, що було,
Вона боїться нас, гадає,
Що проти неї все село.
Панове браття, ось яка є
Моя порада: виберім
Кількох з між нас і в двір підім
Потішить паню. А як треба
В чім допомгти, то й поможим, —
Се й Бог нам надгородить з неба!“

„Так, так!“ довкола загуло.
„Ідїть ви вїйте, і ви Яцю,
(Се ніби вказують на мене)
І ви Прокопе, й ви Семене,
Ідїть! А як жеб то було,
Щоб пані так і пропадала
Серед живих людей, щоб працю
Двірська служба розтягала?“

Ні, що було вже, то було,
А паню треба ратувати.
Ідіть, скажіть, що все село
За дармо буде працювати,
Аж доки не поверне пан!“

„Так, браття, так, спасибі вам!“
Сказали ми, перехрестились
І до двора іти пустились.

Мій Боже, що в дворі за зміни
Застали ми! Неначе грім
Ударив, або пошесть в нім
Враз вибухла. На розстіж сіни,
Покої і стайні, в стайнях
Реве худоба, пити просить,
А службу лихо блудом носить,
Лиш шепти чути по кутах.
Плуги та борони у шліях
Серед обори ще стоять,
Як перед тижднем ми самі їх
Покидали. У кухні сплять
Лакеї, хоч уже полудень;
Не топлено в печі, сміття
Валяєсь, стук неначе в будень.
З покою чуть... Пройшли ми стиха, —
Аж там візник і візничиха
Якимось куснем долота
Й сокирою, що сили мають,
Шкатулу панськую лупають.
Уздрівши нас, задеревіли,
Все вергли і тікати хотіли,
Та не було куди тікати.
„Ну, ну, — вийт каже, — не трудіться,

Куди вам бігти? Задержіться!
Де пані?“

„Та оттут лежать“.

Візник вказав на двері спальні;
З них, ледви чуть, болючі, жальні
Неслися зойки. Серце в нас
Завмерло. Боже милий, правий!
Ще вчора стільки блиску, слави
І гордості й пишноти враз —
А нині от що!

Боковими

Дверима в спальню ту вийшли ми,
То пані зразу й не могла
Побачить нас. Вона лежала
На ліжку й тихо лиш стогнала,
Бліда, аж синяя була.

„То ти, Орино?“ (Ся Орина
Була єдина людина,
Що не відбігла ще її,
Чим мала, хору годувала,
І доглядала й пильнувала,
Але тепер була в селі.
Пішла до вйтової хати
Якої помочі прохати).

Зблизились ми і кажем: „Ні!
Вельможна пані, що се з вами?“

Вона зирнула і руками
Закрила очі. „Боже мій!“
Вся, затремтівши, простогнала,
„Значить, остання вже настала
Моя година! Се розбій!“

„Бог з вами, пані, схаменіться,
І не лякайтесь, подивіться!
Ми з щирим серцем тут прийшли.
Громада шле нас, ми готові
Вам в полі допомогти, і в домі
Чим тільки будемо могли“.

Розкрила очі бідна пані,
Широко глянула на нас,
„Невже се правда? Ви не п'яні?
Невже ви люде теж, і в вас,
У мучених, похилих, битих,
Не зглухло людське чуття?
О Боже! чом ти дав дожити
Мені до сеї хвилі? Тож
Від нині все моє життя
Докором буде, що так много
На вас я допустила злого,
Де відвернуть було все мож!
І ви не п'яні? Після всього
Ви раді допомогти мені?
О, Бог вам заплать! Доки мого
Життя — хоч то мабуть не много —
Я буду в найвищій ціні
Отсей ваш поступок держати!
А я так бідна, бідна днесь!
Недужа! Служба вже, здаєсь,
Розтягне гнеть угли від хати;
Муж у тюрмі там гикє десь!...
О, Бог вам заплать, що в ту пору
Тяжкую ще хоч ви прийшли!
Дай Бог, щоб ви у всякім горю
Теж поміч щирую знайшли!“

І пані тяжко заридала,
Бліда, безсильная упала
Лицем до подушки. Що ждять?
Ми там недовго розмовляли,
Швиденько у село післали
Скликати хлопців, баб, дівчат.
Війт службу скликав, строго взяв
На допити: хто що покрав,
Все повідбирано. Післали
За лікарем: баби покої
Попорядили і прибрали.
Ті в печах топлять, ті варять
Росіл длі пані; господарі
Взялися чергу укладать,
Кому і з ким на завтра в парі
На панське їхати орать.

За тиждень пані наша встала.
Із служби давньої остала
Одна Орина, — решту всіх
Сама громада розігнала.
З робіт у полі весняних
Найбільша часть була готова.
А пані ходить, ані слова
Не каже, лиш часом зітхне
Або сльозами обіллється,
Коли на згадку навернеться
Минуле клятеє, страшне.
Тай інші ще були причини,
Що пані плакала що-днини:
Про пана й чутки не було.
Що з ним? Куди його заперли?
Невже і слід його затерли?...

Отсе три тижні вже пройшло
Від свят. Зве пані всю громаду
До себе до двора на раду.
Прийшли ми, на подвірю стали
По давньому і поглядали
На ганок. Але крізь вікно
Відчинене маха рукою,
Зове нас пані до покою...
Війшли ми, бачим — що воно?
Столи заставлені чарками
Й тарелями, а по куткам
Горілка, пиво барилками.
Аж пані вийшла й каже нам:

„Сідайте, люде! Ось настала
Нова доба для нас усіх:
Недоля ваша вже пропала,
А нам пора змазати свій гріх.
Я бачу, як несправедливо
Мій муж із вами обходивсь,
А ви так щиро, так уцтливо
Мене поратували в горю,
І то в саму найтяжчу пору,
Де кождий инший відступивсь!...
Тепер для мене ви єдині
Сусіди і опікуні
І браття. Тож простіть, що й нині
О поміч мушу вас просить.
Та поки діло, ми повинні
Враз випити й перекусить.
Пропали вже раби й пани, —
Нам треба мирно, спільно жити!“

І після хлопського звичаю
Найпершу чарку притулила
До уст і вийту подала.
„Дай Бог, щоб всюди в нашім краю
Заблисла згоди й миру хвиля
Така, як тут!“ вона рекла.

„Дай Бог, аби біда навчила
Усіх панів, як жить з людьми!
Хто житиме по людськи з нами,
З тим житимем по людськи й ми!“
Оттак громада відказала,
І чарка дóвкола стола
По черзі з рук до рук гуляла,
Аж поки всіх не обійшла.

Засіла й пані поміж нами
За стіл — сумна, не їсть, не пе,
Так видно — бореться з сльозами.
І нам той кусник в рот не йде.
Всі стихли. Далі наша пані
Як не заплаче! Всі ми нуж
Ї як мога потішати.
Вонаж крізь плач ледви сказати
Могла: „Мій муж! Мій бідний муж!...
Де він тепер? Мої кохані,
Чи з вас ніхто о нім не чув?“

„Ніхто!“

„Неначе потонув!
О Боже мій! Вже три неділі!
Я тут лежала, хорувала,
Та з дня на день його все ждала, —
Його нема! О браття милі,

Ратуйте! Сеж не може бути!
Комісар хоч на нього лютий,
Та всеж не він в окрузі пан.
Таж староста є старший там:
А староста наш друг, у нас
Їв, пив і полював не раз, —
То не повинен допустити
Так довго мойого морити
В тюрмі! О Боже, Боже мій,
Тяжкий на нас впав допуст твій!“

Тут хліпання зглушило мову.
По хвилі відізвалась знову:
„Щож маю діяти тепер?
До Львова їхать, чи до Відня,
Чи унизитись як послідня,
І тому, що його запер,
Комісарю до ніг упасти?
Чи справедливости, чи ласки
Просити? Радьте ви мені!“

Ми похитали головами,
А далі вїйт говорить: „Ні,
Вельможна пані! Не за вами
Тут правда, бо зневажив пан
Комісаря. Тепер комісар
Старший в окрузі! Був я сам
При тім; як старосту до Львова
Покликали. То й раджу вам:
Далеко проживає цісар
І в Львів не близькая дорога,
А в канцеляріях вони
Почнуть по своєму спішити,
То може пан наш і зогнити,

Не виглянувши із тюрми.
Ні, я би иншу вибрав часть :
Збирайтесь зараз у дорогу,
Поїде нас кількох із вами,
Просіть слізми, а ми словами, —
То чень без письм, без просьб, без всього
Комісар пана вам віддасть“.

Аж вradувалась бідна пані.
„Спасибі вам, мої кохані!
Не дай Бог вам такого зла!
Я вам ніколи не забуду!...
Я вам до гробу вдячна буду
За ваші добрії діла!“...

XX.

Пан у тюрмі. — Пан на проході. — Пімста комісара. —
Визволення й закінчення.

По своїй келії тюремній
Тісній, брудній, вохкій і темній
Пан, ледви дишучи, ходив.
І гнів і жаль його дусив.
Вікно кратоване високо,
Немов підсліпувате око
Гляділо скоса у тюрму,
І рай зборонений, прекрасний, —
Світ білий, сонця розблиск ясний
І лазуровий звід йому
Являло, мучило й дразнило,
Гадючим мов жалом жалило...
І сам серед чотирох стін
Ходив, мов звір у клітці бився,

То кляв, то Богови молився,
То всею груддю кашляв він.

Мій Боже милий, що з ним сталось
За тих от кільканацять днів
І половини не осталось
З давнього пана. Помарнів,
Насовивсь, бігає очима
Довкола, весь їх блиск погас,
Чоло глибокая морщина
Розбороздила, раз-ураз
Покашлює і навіть кровю
Плює. „Се він як перший час
Сюди прийшов — оповідали
Тюремні ключники мені, —
То ніби свому безголовю
Сам вірить не хотів. А далі
Як схопився, то по стіні
Трохи не дерся, та кричав,
Все вколо себе бив, ломав,
І товк о двері головою,
І арештантською їдою
Нам всім на голови шпурляв.
Три дні не їв, не спав три ночі,
І все до старости просився,
А староста і чуть не хоче
Про нього: саме виносився
До Львова. Присмирнів потому
Наш пан, і їсти вже почав,
Лиш довго по ночах не спав
І нас під милий Біг благав
Донести вість йому із дому.

„Та нам комісар наказав
З ним говорити. Що й казати,
Що й келію йому дібрав, —
Поганьшої не міг дібрати...
А ще до того приказав
Лиш раз на день, тай то смерком
Його на прохід випускати“.

От вже і нині вечеріє,
Ось ключник забрязчав замком,
„На прохід!“ крикнув. Пан поспішно
Взяв шапку і вийшов. „Як він сміє —
Шептав в нетямі — клятий Шваб,
Як сміє він мене держати
Без суду й слідства? І чи вічно
Держатиме? Чом не чувати
Нічого з дому? Я ослаб —
Се байка, — але жінка! Боже!
Хто знає, сей поганець може
Хлопів підбурив, з мого дому
Лиш пожарище, а вона
Недужа, в муках десь кона?...
О, скоро так, то буде й твою
Життю кінець, ти сотона!“

Тяжкі ті, невідступні мисли
Його пекли і гнали й тисли,
І він, затисши кулаки,
Біг мов безумний по надвірку...
Аж глип! Іде комісар в фіртку,
За ним чотири гайдуки.
Комісар к ньому обернувся,
І їдовито усміхнувся...
Той сміх Мигуцького немов

Ножем у серце заколов,
І, не чекаючи, що скаже
Комісар, він рванувсь ураз,
Комісаря за грудь потряс
І крикнув: „Кровопійце! Враже!
Чи ще із тебе не досить?
Чи ще ти моїх мук не сит?
Коли не сит, так доконай же
Мене відразу!“

„Гвальт! Ратуйте!“

Комісар крикнув, взад подався.
Тут пана гайдуки спіймали.

Він висапавсь і — засміявся.

„Го, го, Herr Schlachziz, не шартуйте,
От ви які! Ану там, чуйте,
Пан керкермайстер, Bank heraus!“

Мигуцький зблід... „Се що значиться?
Яж шляхтич!... Ти би смів?... Я... я...“

„О, прошу, прошу не шуриться!
Тепер в нас конституція!

І проти права й проти пука
Всі рівні. Хльопці, legt ihn platt!
Най пан пізна, шо то за штука!
Legt ihn, і всипте твацять пять!“

І дармо пан пручавсь, кричав. —
Прийшлось в конституційний час
Закоштувать того, чим сам
Колись так щедрий був для нас.

Встав мов пришиблений, немов
Той труп блідий. Лиш з уст стиснутих

По крапельці стікала кров,
І кровю також налилися
Білки очей непевних, лютих.
Він звільна к Німцю підійшов,
І шепнув: „Ну, тепер молися!
Сього не подарую я, —
Се, Швабе, буде смерть твоя!“

„Herr Schlachziz, пане топрочею“,
Спокійно Німець відказав,
І головою похитав, —
„Gedenken Sie, was Sie da sprechen!
Се не кашіть, то є Verbrechen,
То є похроса! Ви своєю
Шляхецькою пихою сам
Сопі все лихо наропили!
Яш тут то вас ішов в тій хвили,
Шоп топру вість потати вам.
Ось тут у мене ваша пані
І кльопа, шо пули піттани
У вас, — вони сюта прийшли
Са вас просити. Кльопа клюпа,
Та топра, пане! Ваша пані
Мені розкасувала купа,
Як то вони їй помогли
У всім. Не міг я віткасати,
І йшов сюта, шоп вам свій піль,
Свою сневаху тарувати.
Та тохо, шо ся тутка стало,
Я тарувати вам не міг.
Тут Ordnung є отин тля всіх!
Ітіть ше, пане, геть віттіль
І сапувайте, шо пропало!“

Та дивне диво! Ті слова,
Що сповіщали пану волю,
Не то що не втишили болю,
А мов збільшили; голова
Його схилилась, згасли іскри
В очах, а хід, недавно бистрий,
Зробивсь повільний. Мов зовсім
Утратив тямку й почування,
Зробивши кроків шість чи сім,
Він став, оглянувся — і ридання
Нараз ним затрясло усім.

Чого він плакав? Чи лиш з болю,
Чи з того, що ішов на волю?
Чи смерть вже близьку прочував?
Чи зрушила запекле серце
Мужицька добрість, що їй перше
Через насилля не визнавав?...

Оттут моя кінчиться повість.
Що далі сталось — в двох словах
Скінчу. За пізно в пана совість
Порушилась. Грижа й тюрма
Його здоровля підточила,
Так що заледви на ногах
Міг удержатися. Рішила
Лікарська рада, що нема
Ратунку, лиш в італьським краю,
Під теплим небом. Що робить, —
Вжеж треба їхать, скоро рають!
Та відки грошей учинить?
Го, го, а від чогож є Жид
Услужний? Мошко наш не спить!
Як лиш учув, що панству гроші

Потрібні — духом прилетів...
(А як недавні нехороші
Часи були, то не являвся,
Але з злодіями змовлявся
І крадене в дворі добро
Скуповував у двораків.)
От той то Юда підлизався,
Підсунув гроші і — перо,
А пан і сам не спам'ятався,
Як контракт з Жидом підписав.
І поки жнива ще настали,
Пан з панею в Італю мчав.
Дітей кудись порозміщали,
Замкнули двір, а Жид обняв
Село в аренду.

Рік минав,
Вернула пані вже вдовою, —
Пан на чужині десь сконав.

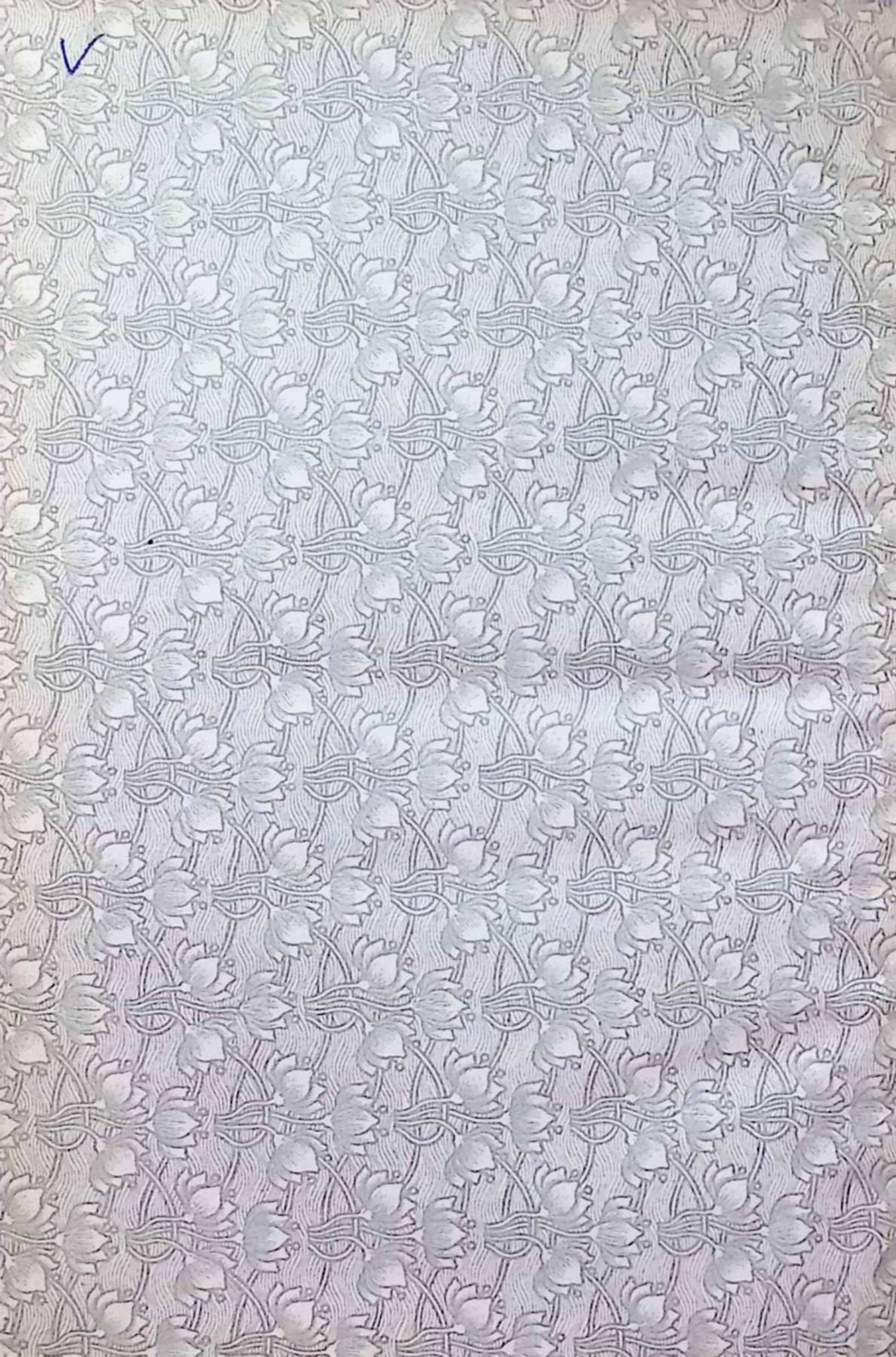
Жила самотно, сумувала,
З людей ні з ким не розмовляла,
Лиш Мошко щиро припадав
Все коло неї і держав
Посесію. І ще пройшло
Літ кілька. Пані враз зібралась,
Не говорила, не прощалась
Ні з ким, і десь кудись помчалась,
І слід за нею замело.

А Мошко закупив село.

Січень і лотий, 1887.

V

30000

8/17/79

J

372414

298